

UDK
903.4/.5(497.5 Rovinj)“6373/6375”
UDC

O SOCIJALNOJ ARHEOLOGIJ I BRONČANODOBNOG UTVRĐENOG NASELJA I GROBOVA NA MONKODONJI

Bernhard Hänsel¹, Damir Matošević², Kristina Mihovilić³, Biba Teržan⁴

Izvorni znanstveni rad

¹Institut für Prähistorische Archäologie, Altensteinstraße 15, 14195 Berlin
bernhardhaensel@versanet.de

²Zavičajni muzej grada Rovinja, Trg maršala Tita 11, 52210 Rovinj
damir.matosевич@muzej-rovinj.com

³Arheološki muzej Istre, Carrarina 3, 52100 Pula
kristina.mihovilic@pu.t-com.hr

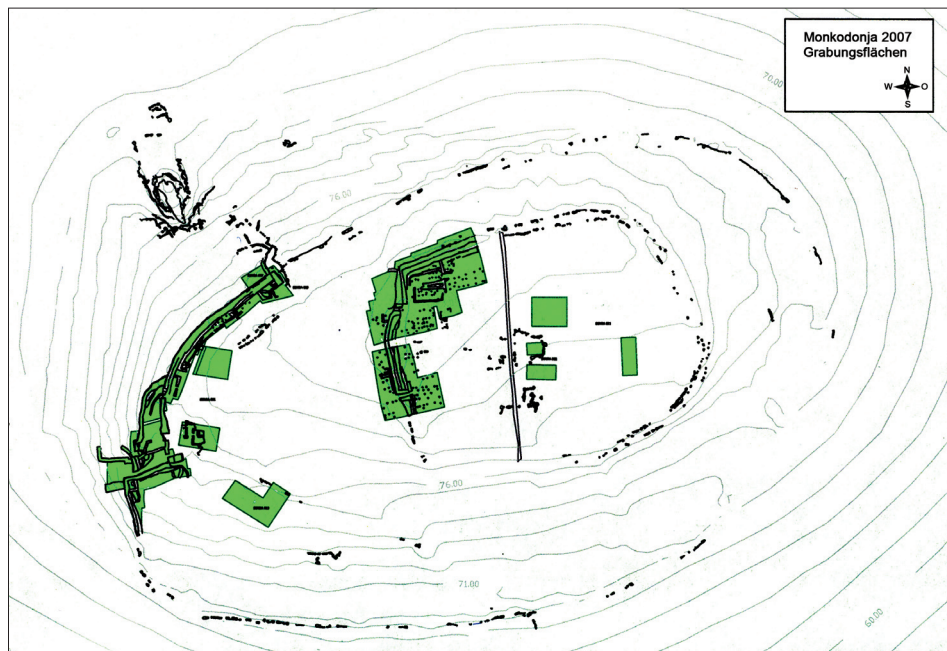
⁴Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta
Univerza v Ljubljani, Zavetiška 5, 61000 Ljubljana
biba.terzan@ff.uni-lj.si

Primljeno: 13.08.2009.

Odobreno: 20.11.2009.

Središnja je tema članka socijalna diferencijacija u Istri u vrijeme ranoga i srednjega brončanog doba. U tumačenju ovog pitanja razmatraju se tri značajne teme proizašle iz istraživanja lokaliteta na Monkodonji. Prva tema: promatraju se strukturalne i arhitektonske različitosti unutar naselja. Druga tema obuhvaća pokušaj rekonstrukcije lokalnih područja prevlasti na širem prostoru Rovinja pa i cijele Istre s centralnim naseljem i pripadajućim sporednim naseobinskim stanicama. Takve zajednice zauzimaju relativno malu površinu od nekih 10 km i međusobno su odvojene nenaseljenim prostorom koji se koristio za gospodarske aktivnosti. Treća tema se bavi analizom elitnih ukopa, čiji se poseban status ne zrcali kroz ekskluzivne priloge, već kroz istaknutu poziciju i posebnu arhitekturu, neposredno na glavnom ulazu u naselje. Radi se o grobovima u kamenim škrinjama sa složenim ukopnim ritualom. Ova grobna mjesta korištena su kroz više generacija i sasvim su integrirana u građevinske cjeline, što ukazuje na njihovu posebnu ulogu u kultu predaka.

KLJUČNE RIJEČI: *Rano i srednje brončano doba, Istra, Monkodonja, podjela naseobinskih područja, grobni kult*

Sl. 1 Plan naselja na Monkodonji s dijelovima zidova vidljivim već prije iskopavanja i s iskopanim sondama (označeno zelenim)

Iako su sustavna iskopavanja na utvrđenom visinskom naselju, odnosno gradini ili kašteliru Monkodonja završena tek nedavno, već postoji niz publikacija o tom nalazištu¹. Na ovome se mjestu mogu iznijeti samo neki opći i osnovni podaci i informacije iz tih publikacija, neophodni za bolje razumijevanje priloženog rada, čije težište leži na istaknutim ukopima smještenim na zapadnom ulazu u naselje².

Naselje Monkodonja zauzima ovalni prostor veličine 300 x 200 metara, na nižem brežuljku (70 - 80 metara nadmorske visine), na zapadnoj obali istarskog poluotoka i u blizini grada Rovinja. Nasebinski prostor okružen je moćnim, više puta nadograđivanim i proširivanim kamenim bedemom, dobro vidljivim već i prije početka iskopavanja. Ta je fortifikacija izgrađena u suhozidu, u tehnici emplektona (krupnije kamenje na čeonim stranama, a međuprostor ispunjen nasipom sitnijeg materijala) i ukupno je duga oko jedan kilometar (sl. 1). Ulazi, odnosno vrata, ustanovljeni su samo na zapadnoj i sjevernoj strani. Iako se

¹ Iscrpan bibliografija data je u radovima: Hänsel/Mihovilić/Teržan 2007a, 5-46; isti 2007b, 23-50.

² O grobovima sa zapadnog ulaza već je izvještavano u manjoj mjeri: Hänsel/Mihovilić/Teržan 2006, 69-90.

Sl. 2 Pogled na iskopavane površine sa zapadnim ulazom u prvom planu

uslijed topografske situacije moglo očekivati da su ulazi postojali i na drugim stranama, intenzivna potraga u gustom makiji do sada nije donijela naznake sličnih konstrukcija. Zapadni je ulaz monumentalno i vrlo kompleksno zdanje, izgrađeno kroz više građevinskih faza (sl. 2). Otvara se nad plodnom dolinom i orijentiran je prema oko jedan kilometar udaljenoj obali Jadrana.

Intenzivna istraživanja hrvatsko-slovensko-njemačkog tima na Monkodonji traju od 1997. Iskopavanja su vršena na prostorima oko dva ulaza, na obrambenom bedemu između oba ulaza, te na više mjesta u unutrašnjosti naselja, kao i na unutarnjim fortifikacijskim zidovima (sl. 2). Detektorom za metale ispitana je cijela površina naselja. Elektromagnetskim mjerenjima ustanovljene su sve anomalije tla. Na taj su način tragovi gradnje primijećeni posvuda unutar naselja, odnosno

unutar obrambenog bedema, što daje sliku dobro organiziranoga, zatvorenog naselja, koje je na vrhuncu svog postojanja moglo imati oko tisuću žitelja.

Još nekoliko riječi o starosti naselja. Iznimno obiman keramički materijal lokalnog je karaktera i ne pruža dobar oslonac za precizniju dataciju. Sa sigurnošću se ipak može reći da bakrenodobne, odnosno starije ranobrončanodobne forme kao i oblici i ukrasi karakteristični za kulturu polja sa žarama nedostaju. Svi tipični metalni nalazi upućuju na vrijeme između razvijenoga ranog brončanog i kasnoga srednjeg brončanog doba prema Reineckeu. Tu dataciju podupire preko 30 radiokarbonskih datuma. Osim malobrojnih odstupanja, većina potječe iz razdoblja između 2000./1800. i 1400./1200. godine prije Krista.

Veliki broj stanovnika u naselju navodi na pretpostavku o socijalnom raslojavanju po vertikalnom principu. Vjerojatno je postojao jedan uzak vodeći društveni sloj, nešto širi gornji sloj te nekoliko socijalno niže rangiranih grupacija. Nekoliko argumenata govori u prilog ovakvom društvenom raslojavanju, pri čemu su različite građevinske zone unutar naselja svakako najočitiji dokaz. Ta društvena i politička diferencijacija unutar naselja igra važnu ulogu pri interpretaciji grobnih nalaza na ulazu, o kojima će u daljnjem tekstu biti više riječi.

Na vrhu brežuljka, čiji je oblik već u brončano doba bio lomljenjem kamenja modificiran za potrebe uređenja naselja, nalazi se moćan višefazni suhozid, sličan vanjskom obrambenom bedemu. Taj zid u obliku četverokuta, s oko 90 metara dugim stranicama, ograđuje najviši dio naselja, kojeg smo imenovali akropolom. Tu su vjerojatno stanovali pripadnici gornjega društvenog sloja, na što ukazuju otkriveni građevinski objekti i obilan pokretni materijal. Zapadno od akropole prostire se nešto niža zaravan označena kao "gornji grad". Kasnijim ratarskim aktivnostima na tom je prostoru uništena većina prapovijesnih objekata od kojih su danas ostale samo recentnije kamene gomile. Između "gornjeg grada" i velikoga obrambenog bedema na rubu naselja prostire se još nekoliko stepenastih terasa s tragovima zbijene gradnje i objektima u nizu. Terasa predstavljaju treću zonu unutar naselja. Izvan obrambenog bedema, u gustoj makiji, mogu se na više mjesta primijetiti i ostatci vanjskog naselja. Topografski i tipološki može se dakle pretpostaviti da je naselje Mokodonja bilo podijeljeno na najmanje četiri zone.

U prilog činjenici da se iza te podjele naseobinskog prostora krije i jedna slojevita socijalna struktura govore u prvom redu različite građevinske aktivnosti u četiri zone naselja. Na akropoli su iskopani tragovi velikih, višedijelnih kuća s prostorima različitih veličina, aulama i hodnicima s prilično nepravilnim, odnosno nesimetričnim rasporedom, koji najviše podsjeća na gradnju srednjoheladskog do

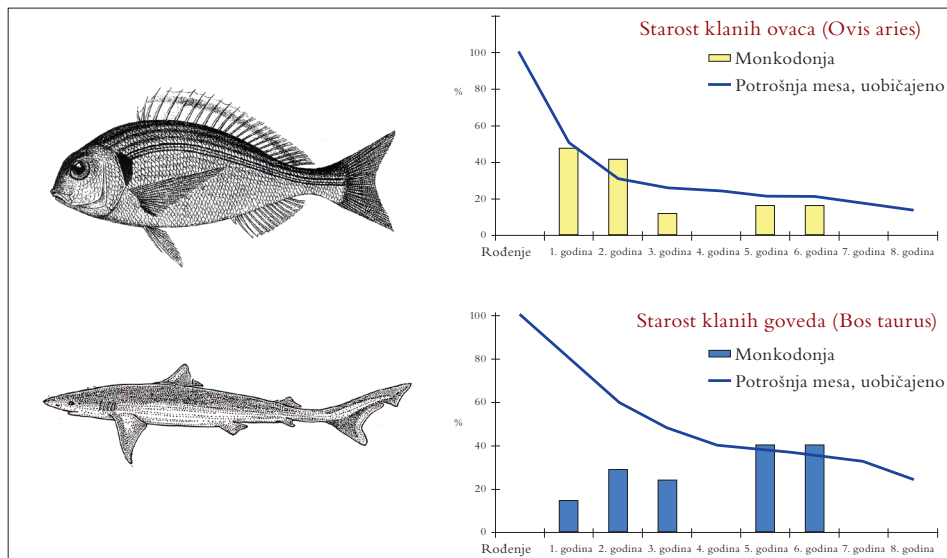

Sl. 3 Kuće u nizu na jugozapadnoj terasi naselja

mikenskog razdoblja u Grčkoj³. Takav je arhitektonski koncept nepoznat u sličnim naseljima toga vremena u srednjoeuropskom prostoru, odnosno na njegovim južnim rubovima⁴. Loše stanje očuvanosti građevinskih objekata gornjega grada ne dopušta, nažalost, detaljniju komparaciju s dobro očuvanim strukturama akropole. No ovdje su na jednom prostoru veličine 20 x 20 metara, na južnom dijelu gornjega grada, otkriveni tragovi aktivnosti ljevača bronce. Uz pomoć detektora pronađen je veliki broj nepravilnih kapljica bronce koncentriranih na relativno malom prostoru. Slični su nalazi nepoznati u drugim dijelovima naselja. Takve brončane kapljice nastaju prilikom topljenja ne baš sasvim čistog metala, odnosno prilikom posljednjeg pročišćavanja, prije lijevanja. Taj nalaz navodi na pomisao da su na gornjem gradu radili i obitali članovi društvenog sloja prvenstveno

³ Npr. Sinos 1971, 73-91 sa slikama 173: 178-179.

⁴ Vrijedi za prostor jugoistočne Europe (Feudvar: Hänsel/Medović 1991, 71-83 sa slikama 7-1), za južnoalpski prostor (Fiavè: Marzatico 1997, 263-271 sa slikama 135-140) ili za saksonski prostor (Zwenkau: Stäuble/Campen 1998, 525-528 sa slikom 2) kao i druga nalazišta. Hänsel 2003, 69-97.

Sl. 4 Konzum ribe (lijevo) i dobna selekcija najvažnijih domaćih životinja pri klanju (prema C. Becker 2001.)

orijentiranog k zanatstvu. Na perifernim terasama otkriveni su, suprotno situaciji na akropoli, tragovi manjih kuća s jednom do dvije prostorije, koje svjedoče o skromnim dimenzijama stambenog prostora, odnosno o gustoj naseljenosti ovog dijela naselja (sl. 3). Takvi objekti su iskopani na jugozapadnoj terasi, u dužini od 60 metara, kao i u blizini zapadnog ulaza. Najvjerojatnije se radi o dijelu naselja koji su naseljavali niži društveni slojevi. Buduća istraživanja pokazat će je li izvan granica utvrđenog naselja živjela socijalno još niže rangirana populacija s posebnim stambenim objektima.

Na socijalnu diferencijaciju stanovnika upućuju i rezultati analize preko 50.000 životinjskih kostiju koju je izradila C. Becker. Prema mišljenju ove arheozoologinje, žitelji Monkodonje samo su se u manjoj mjeri bavili stočarstvom, odnosno uzgojem stoke i ribolovom⁵. Jedan dio konzumiranog mesa i ribe dopreman je svakako izvana. To se može zaključiti iz podataka o starosnoj dobi ovaca i goveda pri klanju. Rezultati analize životinjskih kostiju iz Monkodonje ne odgovaraju naime uobičajenim vrijednostima prapovijesnih nalazišta sa subsistencijalnim gospodarstvom. Kako je C. Becker dokazala, životinje konzumirane u Monkodonji selektivno su ubijane i raspodijeljene prema starosti (sl. 4, desno). Nameće se, dakle,

⁵ Becker 2001, 25-42 sa slikama 7-9.

zaključak da je za određene potrebe stanovnika pripremano određeno meso koje je najvjerojatnije izvana, prema željama žitelja Monkodonje, dostavljano u naselje, dok su druge kategorije mesa prema svemu sudeći ostajale na mjestu gdje je stoka i uzgajana. Slična relacija primijećena je i kod ribljih ostataka koji ne odgovaraju prosječnom sastavu ribolova s malim i velikim ribama. Kao kod mesa, i ovdje je vršena selekcija po veličini i kvaliteti riba, tako da su Monkodonji isporučivane samo određene klase (sl. 4, lijevo).

Iz toga je vidljivo da su socijalne razlike u samom naselju utjecale i na okolni prostor te na susjedna brončanodobna naselja. Osim kroz spomenutu nabavu mesnih proizvoda, to postaje još jasnije ako se uzmu u obzir naseobinske strukture u neposrednoj blizini nalazišta. Oko Monkodonje nalazi se, naime, čitav niz manjih i jednostavnijih, očigledno podređenih naselja. Iscrpan skupni prikaz, s osnovnom podjelom tipova naselja za prostor oko Rovinja izradio je L. Bekić⁶. Centralna uloga Monkodonje u naseobinskom prostoru s nekoliko, uglavnom manjih istodobnih i oko Monkodonje grupiranih naselja, prva je istaknula u svojim radovima K. Mihovilić⁷ i opširnije, nedavno, kod K. Buršić-Matijašić koja je primijenila također model simetralnih linija (prema Thiessenu) na sve obližnje lokalitete te tako uspjela odrediti i ograničiti prostor djelovanja i utjecaja naselja na Monkodonji⁸. Ako se uzmu u obzir i ostala potencijalna naselja centralnog karaktera s pripadajućim satelitima, dobiva se jasnija predodžba o konkretnim udaljenostima lokalnih naseobinskih zajednica te njihov odnos prema reljefu.

U potrazi za, prema veličini i strukturi, Monkodnji sličnim centralnim naseljima, u prvom redu mora se spomenuti Karaštak/Monte Carasta, istočno odnosno sjeveroistočno od Rovinja (sl. 5)⁹. To topografski dominantno naselje istraživao je B. Bačić, no samo je manji dio uspio objaviti. Udaljenost između Monkodonje i Karaštaka iznosi oko 6 km zračne linije, mada je put kroz brežuljkasti krajolik morao biti znatno duži. Markantni položaj današnjeg Rovinja vjerojatno je također predstavljao sličan brončanodobni centar. Očuvanost prapovijesnih slojeva onemogućena je intenzivnom kasnijom izgradnjom. Uočljivo je, ipak, da centralni plato u gradu s istaknutom crkvom i nešto nižom zaravni veličinom odgovara Monkodnji. Dokaz ranobrončanodobnog naselja je brončani bodež, pronađen na padini Rovinja, kao zaseban nalaz prilikom gradnje infrastrukture na prostoru željeznodobne nekropole, gdje je otkrivena i grčka keramika¹⁰. Centralni

---

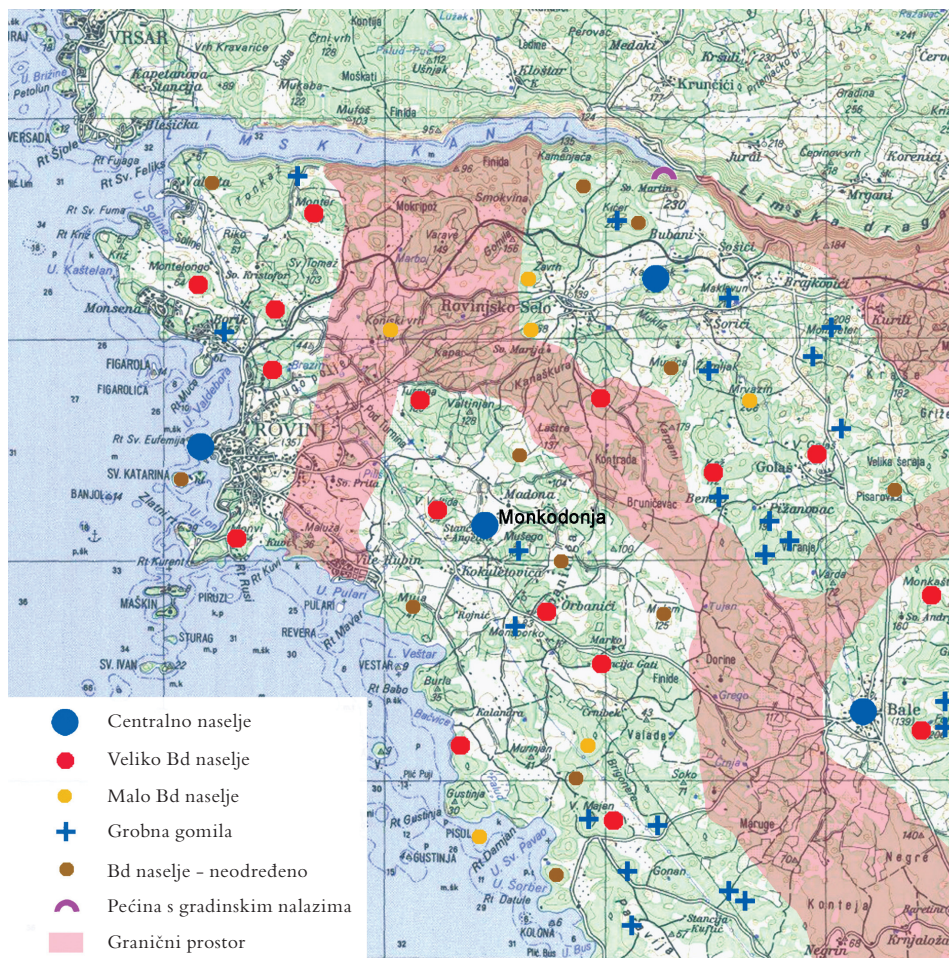
⁶ Bekić 1998, 19-92.

⁷ Mihovilić 1999, 29-30.

⁸ Buršić-Matijašić 2007, 574; isto 2008, 65-74.

⁹ Matošević 1998, 13 i d. sa slikama 6-7; Mihovilić i dr. 2001, 58-59.

¹⁰ Mihovilić i dr. 2001, 34, slika u sredini; Hänsel/Teržan 2000, 174, sl. 17,5.

SI. 5 Brončanodobna naselja oko Rovinja: četiri centra (Rovinj, Karastak, Monkodonja i Bale) s pripadajućim satelitskim naseljima i graničnim, nenaseljenim prostorom (označeno crvenim)

nasebinski kompleks postojao je vjerojatno i na prostoru brijega na kojem danas leži srednjovjekovni grad Bale/Valle sa središnjim, uzvišenom prostorom. Ovdje je dokumentirano više slučajnih nalaza na međusobno udaljenim lokacijama, koji ukazuju da je cjelokupno uzvišenje s gradskom jezgrom korišteno kao brončanodobno naselje¹¹. Nešto udaljenije od Monkodonje i Rovinja je naselje na otoku Veliki Brijun, koje je također moglo predstavljati jedan regionalni centar.

¹¹ Buršić-Matijašić 2007, 206-209, br. 1.

Dalje prema jugu, duž obale i prema unutrašnjosti poluotoka, zasigurno se mogu lokalizirati daljnja naselja centralnog karaktera o kojima se trenutačno ne može reći više.

Zračne udaljenosti između prva četiri spomenuta centralna naselja prikazane na karti (sl. 5), između Rovinja i Monkodonje iznose 5,5 km, između Monkodonje i Karaštaka 6 km, a između Bala i Monkodonje 7,5 km. Nešto udaljeniji su Karaštak i Bale (10 km). Te se razdaljine moraju otprilike udvostručiti ako se uzme u obzir izgled reljefa. No prihvati li se model s jednim centralnim naseljem poput Monkodonje i obližnjim podređenim prostorom, primijecuje se da se radi o prilično malim teritorijima. Iz toga proizilazi da je Istra u rano i srednje brončano doba bila gusto naseljena, s velikim brojem lokalnih centara. Jednom takvom centralnom naselju pripadaju u pravilu okolna, manja naselja: kilometar od Monkodonje prema sjeverozapadu leži vjerojatno kroz brončano doba korišteno naselje Valtida/Valteda. Iako su obrambeni zidovi ovdje uništeni kasnijim obrađivanjem zemlje i ograđivanjem pašnjaka, pronađeno je nekoliko ulomaka bronačanodobnih posuda¹². Oko dva kilometra jugoistočno od Monkodonje nalaze se dva manja utvrđena naselja s tragovima intenzivne gradnje: Šarižol/Cima (poznato i kao Momberlin) i Stancija Gati/M. Casteliere. Radi se o kružno oblikovanim naseljima, promjera oko stotinjak metara. Istom tipu naselja može se pripisati i nalazište Turnina/M. della Tore, oko 2,5 km sjeverozapadno od Monkodonje. Na udaljenosti oko 1 km jugozapadno, okruženi plodnom ravnicom, leže bronačanodobna naselja Monbrodo/Mučele i Mali Majan/M. Magnan piccolo, dok su manja naselja otkrivena na Mongrižeji/S. Canonica i na otoku Pisulj/Pissuglio. Ovdje se moraju uzeti u obzir i nalazišta kao Mongrego/Mon Grego ili Muja/M. Muggia, s kojih nisu poznati karakteristični nalazi, a koja bi mogla biti bronačanodobna. Utjecajnom prostoru Monkodonje može se pripisati i oko 3,5 km prema jugoistoku udaljeno veće naselje Mulem/Monte Leme, smješteno na jednoj zaravnjenoj uzvisini. Oko tog naselja prostire se uglavnom brežuljkasti teren, pogodan prije svega za uzgoj stoke. Može se pretpostaviti da je upravo ovdje uzgajana stoka za potrebe Monkodonje, dok su ostala spomenuta mjesta, s obzirom na njihov okoliš, bila vjerojatno okrenuta ratarstvu¹³. Pridodati se mogu i danas potopljena naselja u blizini obale ili nalazišta kao Pisulj i Monbrodo, čija je primarna aktivnost bila svakako ribolov. Sigurno su postojala i manja, još

---

¹² Mihovilić i dr. 2001, 56-67.

¹³ Ovdje su spomenuta uglavnom nalazišta koje je kartirala K. Buršić-Matijašić (2007). Izostavljena su mjesta kod kojih se prilikom prospekcije pokazalo da se nikako ne radi o gradinama (npr. Grašičov Vrh /M. delle Arche).

neotkrivena, ravničarska naselja¹⁴. Potrebno je uzeti u obzir, na kraju, i ne baš malobrojne nekropole, odnosno kamene tumule, koji u pravilu leže dosta udaljeni od naseobinskih mjesta (sl. 5). Na zračnim se fotografijama mogu uočiti brojni kameni tumuli, kojih je datacija i namjena, međutim, zasad nepoznata.

Najmanje su poznata brončanodobna naselja na obalnom području. Dosad otkrivena nalazišta prikazana su kod K. Mihovilić¹⁵, no problem predstavlja nedostatak relevantnih podataka o izgledu obalne linije za vrijeme brončanodobnog razdoblja. Sigurno je samo da je obala bila isturenija nego danas¹⁶, tako da se može računati s određenim brojem danas potopljenih ribarskih naselja. Za razinu mora u rimsko vrijeme, odnosno, za vrijeme prvog i drugog stoljeća poslije Krista, operira se s podacima između 2 metra i 50 centimetara, niže od današnje¹⁷. Nešto preciznije vrijednosti za brončano doba iznose T. Šegota i A. Filipčić 1991., gdje se za vrijeme između 2000. i 900. g. pr. Kr. polazi od razine mora između 5 i 3,1 metara ispod današnjih vrijednosti¹⁸. Time se mora računati sa znatno većim naseobinskim prostorom oko centralnog naselja, kojemu su pripadala i poneka ribarska naselja.

Ovdje ne možemo detaljnije opisivati situaciju oko ostalih spomenutih naselja centralnog karaktera, s obzirom na to da nam je primarni cilj predstavljanje Monkodonje i njene okolice, odnosno, njenog prostora utjecaja. Teritorij utjecaja Monkodonje je zatvoren i odvojen areal od ostalih područja sličnog karaktera, kao što to pokazuje pogled na sliku 5. Naseobinski prostor s Monkodonjom kao centralnim i vodećim mjestom i pripadajućim satelitskim naseljima odvojen je od sličnih teritorijalnih jedinica praznom, odnosno nenaseljenom graničnom zonom. Na slici 5 jasno se uočava 1 do 2, maksimalno 3 km široka praznina, koja opasuje sferu utjecaja svih četiriju navedenih centara. Pritom se ni u kom slučaju ne misli da su te nenaseljene zone bile i gospodarski neiskorištene, no nedostatak trajnijih naselja podcrtava njihov granični karakter. U graničnom pojasu između Monkodonje i Karaštaka nalazi se jedino naselje Šimetov Vrh/S. Canziano s dobro očuvanim prstenastim bedemom i promjerom manjim od 100 metara. To naselje zauzima sličan položaj kao Monkodonja, iznad vertikalne jame, i ne može se jasno pripojiti jednoj ili drugoj teritorijalnoj jedinici. Šimetov Vrh je

---

¹⁴ O postojanju takvih nalazišta svjedoče rezultati istraživanja hrvatsko-švicarskog tima na srednjovjekovnom nalazištu Stari Guran kod Vodnjana, jugoistočno od Monkodonje: Terrier/Jurković/Matejčić 2006, 253-270. Za brončanodobnu keramiku vidi članak K. Mihovilić u ovom broju časopisa - *Histr. archaeol.* 38-39.

¹⁵ Mihovilić 1995a, 59-64; ista 1995b, 28-57.

¹⁶ Šegota 1982, 93-109.

¹⁷ Fouache i dr. 2004, 173-190.

¹⁸ Šegota/Filipčić 1991, 149-172, posebno 160.

također jedino utvrđeno brončanodobno naselje u okolici Monkodonje koje se ne uklapa u hijerarhijski sustav naseobinskih zajednica. Stoga ćemo to dobro utvrđeno mjesto označiti kao neku vrstu posrednika, odnosno veze i vizualne komunikacije, između dvaju centralnih naselja.

Ako se prihvati pretpostavka o funkcionalno uzajamnim i hijerarhijski uređenim životnim prostorima, teritorij centralnog naselja Monkodonje s okolnim praznim, pograničnim područjima, može se dosta jasno definirati (slika 5, nenaseljene granične zone označene su crvenom bojom): prostor utjecaja odnosno kontrole našeg nalazišta s pripadajućim manjim naseljima u uzajamno, manjoj ili većoj mjeri, ovisnim odnosima tj. s višim ili nižim stupnjem međusobne organizacije, dug je oko 8 km, širok nešto više od 2 km, i proteže se uz obalu 2 - 3 km jugoistočno od Rovinja. Radi se, dakle, o jednom dosta gusto naseljenom arealu oko centralnog mjesta, koji je zbog plodnosti zemlje mogao biti relativno malen. Njime se moglo kretati pješice bez većih poteškoća. Među dosad determiniranim životinjskim kostima prema C. Becker, gotovo potpuno nedostaju ostatci konja. Za lokalni transport ratarskih proizvoda i prilikom oranja koristilo se najvjerojatnije govedo. Uski prolazi na ulazu u Monkodonju i stepenasti pristupi, pokazuju da su kroz njih mogli prolaziti samo pješaci. Za dva do tri sata bilo je, dakle, moguće pješice doći u bilo koji dio područja koje je to naselje kontroliralo. Takva veličina čini se logičnom s točke gledišta organizacije i kontrole jednoga naseobinskog prostora u brončanodobnim uvjetima. Ne može se u potpunosti zanemariti ni mogućnost da je i među teritorijalnim jedinicama spomenutih centralnih naselja vladala neka vrsta uzajamno ovisnog odnosa. U tom je slučaju Monkodonja, zbog položaja u prostoru, morala biti nadređena i Rovinju i Karaštaku.

Sve te, u uvodnome dijelu iznesene naznake pokazuju da je unutar naselja Monkodonja postojala kako socijalna tako i, prema svemu sudeći, politička elita, te da je u užem regionalnom okviru najvjerojatnije vladao hijerarhijski uređen odnos većih, odnosno, važnijih i manjih satelitskih naselja. Vratimo se sada središnjoj temi ovoga rada, odnosno pitanju zrcale li se socijalne razlike i u grobnim nalazima te kriju li se ovdje i neki novi aspekti koji bi upućivali na društveno raslojavanje brončanodobne zajednice.

Prvo se mora konstatirati da između broja pronađenih ukopa i ukupnog broja registriranih naselja postoji ogroman nesrazmjer. Iz ranoga i srednjega brončanog doba poznato je samo nekoliko grobova, dok je broj naselja izrazito velik (sl. 5). Temeljita pretraga i prospekcija brijegova oko Monkodonje, kao i samih padina naselja, nije dala nikakve rezultate, zbog čega se gotovo sa sigurnošću može

isključiti mogućnost da je neposredno uz naselje postojala i nekropola. Grupa ljudskih ostataka pronađena tik uz vanjsko lice obrambenog zida ne potječe iz brončanog doba. Radi se o masovnoj grobnici iz ranoga srednjeg vijeka¹⁹.

Oko kilometar južno od naselja, na uzvisini obrasloj gustom makijom zvanom Mušego/Mon Sego, nalazi se nekoliko dobro očuvanih kamenih tumula. Ti grobni humci pripadaju nesumnjivo naselju Monkodonja, no njihov ukupan broj je tako malen da ih ni u kom slučaju ne možemo okarakterizirati kao ukopno mjesto svih preminulih stanovnika, pa čak ni svih pripadnika viših društvenih slojeva. Ukupno se na Mušegu nalazi pet grupa s po dva do četiri tumula, u razmaku od nekoliko stotina metara. U svakom se tumulu, ponekad s više faza, označenih s po jednom kamenom škrinjom s ostatcima više osoba, koje su, sudeći prema rezultatima radiokarbonske analize, ukapani u kratkim vremenskim intervalima. Pritom se ne radi o kompletnim skeletima, nego samo o pojednim dijelovima tijela, što jasno upućuje na selekciju pri sahranjivanju. Jako dobro stanje očuvanosti kostiju isključuje pritom mogućnost prirodnog raspada nedostajućih kostiju, odnosno dijelova tijela²⁰. Sveukupno, u svim tumulima, može se identificirati manje od stotinu ukopanih osoba. Ovdje se znači može raditi samo o nekropoli socijalne elite ili još preciznije, samo o pojedinim osobama te elite čije je grobno mjesto, odnosno njegova gradnja zahtijevala određenu kolektivnu odgovornost. Prema podacima radiokarbonskih mjerenja uzoraka iz dva kamena tumula, gradnja tih grobnica može se datirati u kasniju fazu naselja na Monkodonji tj. u 14. i 13. stoljeće prije Krista²¹.

Nešto drugačiji tip grobnog tumula otkriven je u blizini već spomenutog naselja Karaštak, odnosno na lokalitetu Maklavun. Radi se o jednoj vrsti groba s kamenom kupolom i dromosom, čija je izgradnja bez poznavanja mikenskih grobova s kupolom gotovo nezasmisliva²². Tumulus na Maklavunu nalazi se na približno istoj udaljenosti od Karaštaka, kao Mušego od Monkodonje. Grobni humci smješteni su na jednom, u usporedbi s naseljem, višem brijegu na suprotnoj strani nešto šire doline i bili su uslijed nedostatka visoke vegetacije jasno vidljivi u krajoliku.

Na Monkodonji, u samom naselju, pronađeno je više jednostavnih kosturnih ukopa. Neposredno ispod površine, u istočnom dijelu sonde na akropoli,

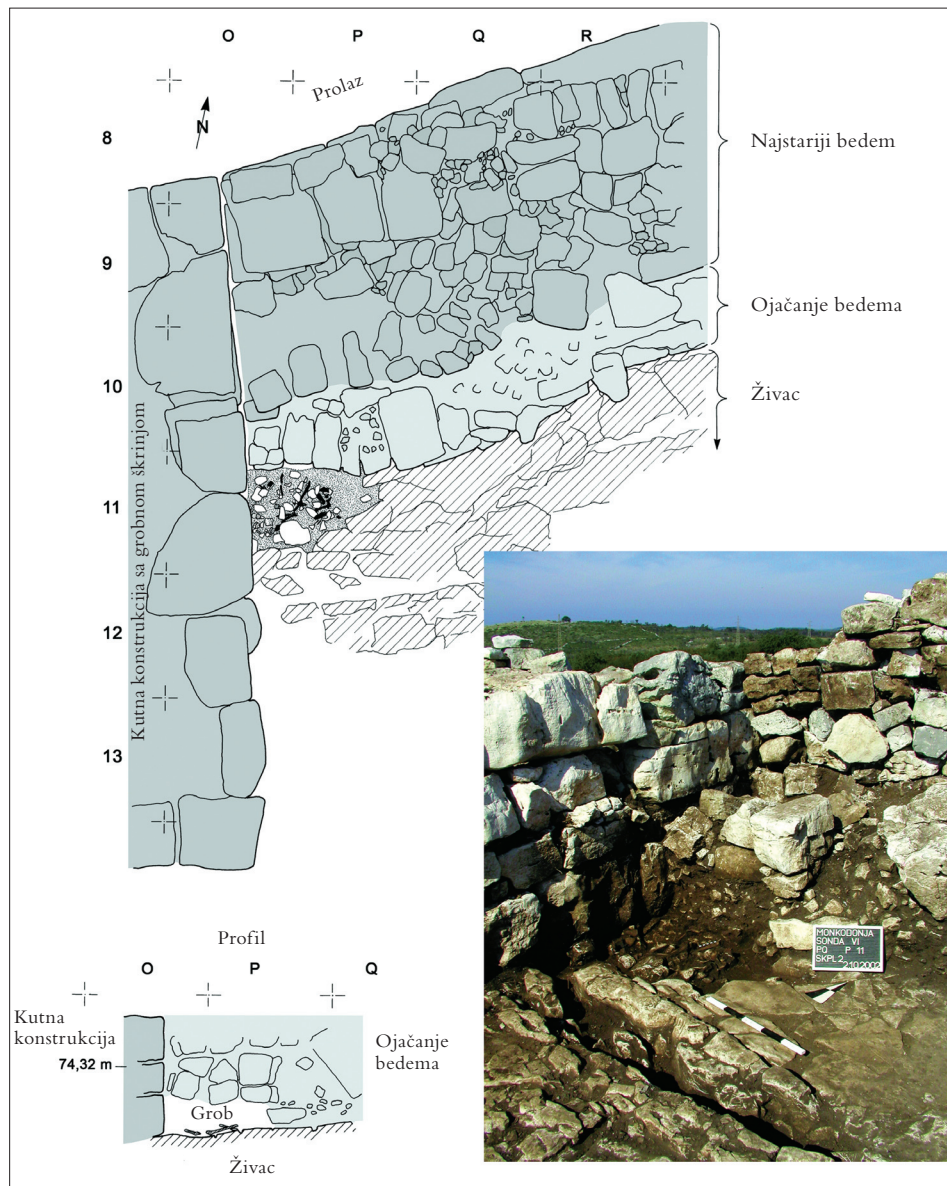
---

¹⁹ Hänsel i dr. 2000, 133-153; isti 2002, 467-491.

²⁰ Mihovilić i dr. 2009, 106-119, slika na stranama 107 i 110. - Ilustracije kamenih tumula s Mušega bit će objavljene u kasnijim publikacijama.

²¹ Za rezultate, koji će također biti naknadno opširno predstavljeni, zahvaljujemo P. M. Grootesu i M. Hülsu iz Kiela.

²² Bačić 1959/60, 197-208; Hänsel/Teržan 2000, 161-183; isti 1999, 69-107.

Sl. 6 Položaj groba uz zid južno od zapadnog ulaza

Sl. 7 Posuda iz groba na slici 6

ostatkima, koji se prema B. Teßmann mogu pripisati odrasloj, korpulentnoj muškoj osobi (sl. 6). Sahranjen je bio tik uz proširenje velikoga vanjskog bedema (sl. 26), neposredno na zaravnjenoj prirodnoj stijeni, odnosno nešto ispod podnice bastiona. Vjerojatno se, dakle, radi o ukopu iz starije, odnosno srednje faze naselja, u vrijeme dok je bastion već bio izgrađen, no njegovo južno proširenje nije bilo dovršeno. Kao grobni prilog pronađena je jedna keramička posuda (sl. 7).

Među dosad obrađenim životinjskim kostima pronađeno je također nekoliko pojedinačnih ljudskih ostataka, što je uobičajena pojava kod naseobinskih iskopavanja većeg obima. Ti nalazi vjerojatno ne potječu iz grobnog konteksta²³. Može se, dakle, utvrditi da su jednostavni ukopi u naselju također izuzetni i da nikako ne predstavljaju pogrebni ritual običnog stanovništva Monkodonje.

Nešto učestaliji su ukopi na području zapadnog ulaza, koji ujedno predstavljaju i treći tip pogrebnog rituala na Monkodonji. Pozicioniranje grobova na ulaz u naselje, odnosno oko njega, nije nepoznato u brončanodobnoj Istri. Starijim talijanskim iskopavanjima naselja Vrčín/Monte Orcino otkriven je tako cijeli niz kamenih škrinja s ukopima²⁴. Kao i na Monkodonji i ovdje je primjetno grupiranje u i oko ulaza, odnosno izlaza iz naselja. Taj eksponirani, nesvakidašnji položaj grobova zasigurno podcrtava povezanost između preminulih članova zajednice i izlaza, odnosno ulaza u zajednicu unutar zatvorenog naselja (sl. 8).

Slični grobovi u kamenim škrinjama poznati su i s utvrđene brončanodobne

²³ C. Becker u: Becker/Kroll 2008, 167. – Kompletna obrada svih ljudskih skeletnih ostataka Monkodonje obrađuje se u doktorskoj disertaciji B. Teßmann.

²⁴ Battaglia 1958, 422-434 sa slikom 12; Corrain/Capitanio 1968, 6-31.

gradine na otoku Veliki Brijun / Brioni M., gdje su se nalazili na terasi izvan gradinskih zidina, nedaleko od dobro utvrđenog ulaza u naselje, koji su iskopavali A. Vitasović i B. Bačić²⁵. Slično kao na Vrčinu, i ovdje su grobovi podijeljeni u više skupina i međusobno odvojeni zidićem.

Ako ove situacije iz navednih nalazišta pokušamo sažeti, može se zaključiti da su u Istri za vrijeme ranoga i srednjeg brončanog doba prevladavala tri osnovna, karakteristična položaja pokapanja: prvo, kameni tumuli na nešto većoj udaljenosti od samog naselja; drugo, grobovi na i oko ulaza u naselje; i treće, na koncu, jednostavni i sporadični ukopi unutar naselja. Zajedničko kod prva dva načina pokopa je forma samoga groba u obliku kamene škrinje sastavljene od brižno obrađenih kamenih ploča.

Što se sadržaja kamenih škrinja tiče, osim kratkih opisa iz Vrčina/Orcina²⁶, Žamnjaka i nekoliko drugih lokaliteta²⁷, dosad nije bilo puno poznato. Novije, iscrpnije informacije iz Mušega i Monkodonje zaslužuju stoga veću pažnju i bit će podrobnije opisane u nastavku teksta.

Polazeći od nalaza u Vrčinu, na Monkodnji očekivali smo veći broj kamenih škrinja. Pronađene su međutim samo dvije, integrirane u posebne fortifikacijske objekte. Jedna škrinja nalazi se u bastionu kuta ulaza, dok druga leži ispod zida proširenog dijela ulaza. Međutim, postoje naznake da je prvotno postojalo više grobova: oko 5 metara južno niz padinu od zapadnog ulaza pronađena je jedna pravokutna kamena ploča s uklesanim udubljenjem, koja najvjerojatnije potječe od nekoga uništenoga groba, odnosno kamene škrinje. Moguće je da su neki objekti u sklopu ulaza, čija je namjena zasad nepoznata, također služili kao grobna mjesta, no te pretpostavke nisu provjerene.

Grob B u bastionu kuta zapadnog ulaza

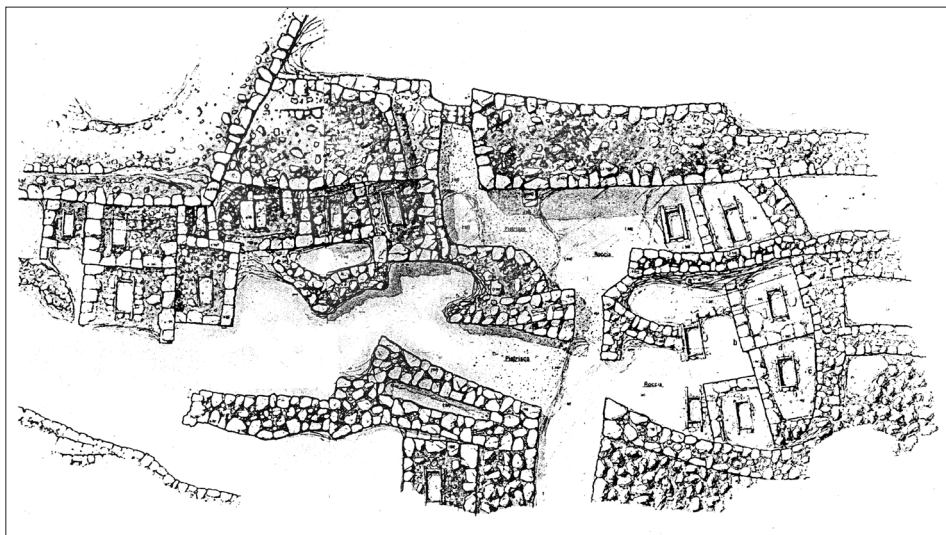
Ističe se prije svega posebna pozicija kamene škrinje unutar četvrtastog prostora, dimenzija 3 x 4 metra, u kutu zapadnih vrata, odnosno na centralnom prilazu u naselje, na mjestu bastiona ili nekoga sličnog fortifikacijskog objekta (sl. 9). Radi se dakle, o izrazito prominentnom položaju, unutar više puta nadograđivanoga i složenoga zapadnog ulaza. Detaljnijom analizom toga grobnog nalaza pruža nam se mogućnost da nešto više saznamo o važnosti objekta kao i o odnosu stanovnika Monkodonje prema preminulim, posebnim članovima zajednice te s tim usko povezanim vjerovanjima u zagrobni život.

---

²⁵ Vitasović 2000, 6, 10 - 20, Sl. 3-5, 7; Mihovilić 1985, 26.

²⁶ Corrain/Capitanio 1968, 6-31; Buršič-Matijašić 1988 - 1989, 475-494.

²⁷ Bačić 1954-1957, 15-23; isti 1960, bilješka 22.

Sl. 8 Zona grobova uz ulaz u naselje Vrčin (prema R. Battaglia 1958.)

Dosad su poznata dva radiokarbonska datuma dobivena na osnovi koštanih uzoraka iz groba. Prvi datum dobiven je iz kostiju novorođenčeta, koje su bile naknadno sklonjene uz rub groba i koje sa 2σ -vjerojatnoćom od 73,5 % datiraju u vrijeme između 2054. i 1937. god. pr. Kr., dok je drugi uzorak znatno mlađi i može se pripisati zadnjem, glavnom ukopu, koji s vjerojatnoćom od 95,4 % potječe iz vremena između 1521. i 1428. god. pr. Kr.

Kamena škrinja kortištena je u više navrata i pritom je gotovo ispražnjena, iako je bila pokrivena teškom kamenom pločom, koju je tijekom iskopavanja pomicalo šest osoba. Uz rezervu prema radiokarbonskim datumima iz groba, odnosno na uzorku osoba u čijoj je ishrani riba igrala važnu ulogu²⁸ te na osnovi komparacije s drugim radiokarbonskim datumima iz naselja²⁹, može se zaključiti da prvotna uporaba kamene škrinje datira na sami početak brončanodobnog naselja na Monkodonji. Datum dobiven iz kosti novorođenčeta je pritom znatno stariji nego kosti iz najstarije faze obrambenih zidina. To znači da je kamena škrinja stajala na istom mjestu i prije nego što su obrambeni bedem i zapadni ulaz uopće bili izgrađeni. U prvim fazama naselja, odnosno u vrijeme dok je bila naseljena samo akropola, a veliki obrambeni bedem još nije postojao, na mjestu kasnijeg ulaza stajala je dobro vidljiva kamena grobnica s ovdje nazvanim grobom B. Vrijedna

²⁸ Fischer/Heinemeier 2003, 449-466; Cooc i dr. 2001, 453 - 460; Fischer i dr. 2007, 163 - 178.

²⁹ Hänsel/Mihovilić/Teržan 2007, 5-46; isti 2007b, 23-50.

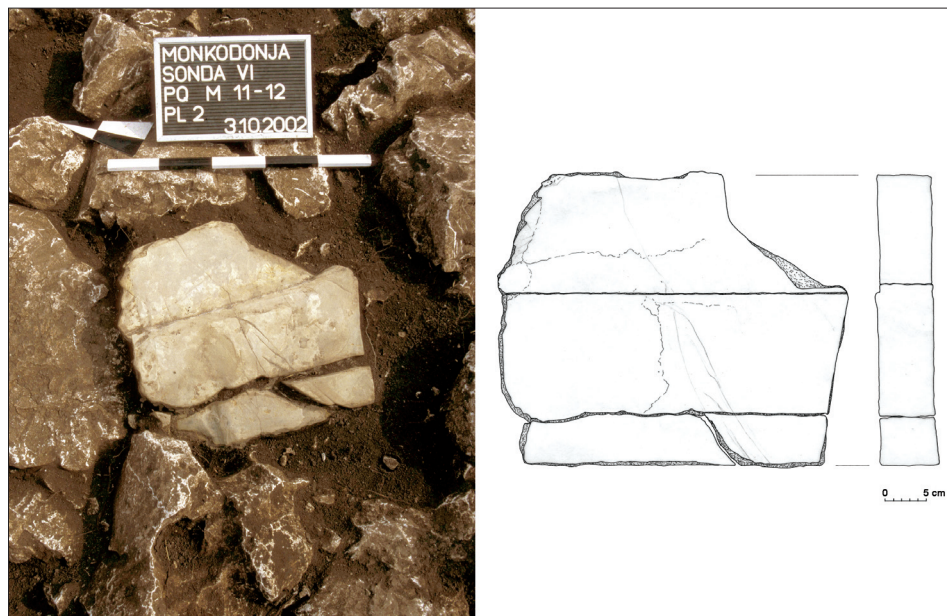

Sl. 9 Pogled na kutnu konstrukciju, odnosno bastion zapadnog ulaza. Na slici je vidljiva masivna monolitna ploča koja je prekrivala škrinju groba B

pažnje je i činjenica da je položaj ovoga groba uzet u obzir prilikom kasnije gradnje zapadnog ulaza i povezivanja s obrambenim bedemom, što se jasno vidi iz kompozicije kuta ulaza i tome prilagođenoga obrambenog zida. Sam grob je dakle diktirao pravac pružanja fortifikacije i bio završna točka spajanja obrambenog zida u kutu zapadnih vrata, a ne obratno. Taj je ukop za graditelje morao imati važnu ulogu, na što konačno ukazuje i činjenica da ga nisu uklonili.

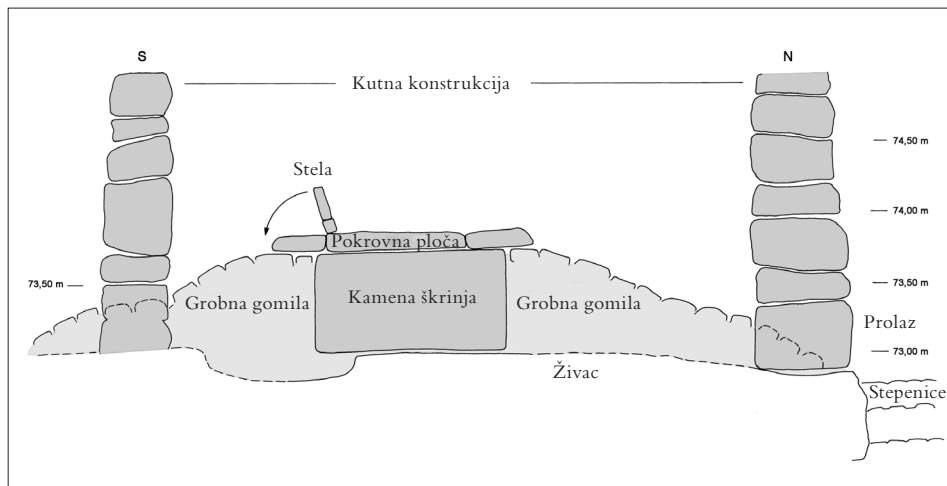
Mala kamena škrinja bila je pokrivena masivnom monolitnom kamenom pločom, dužine 185 i širine 125 cm, a debljine oko 10 cm, koja je prelazila preko rubova same škrinje. Pod pritiskom građevinskog materijala iz vremenom urušenog bastiona, ploča je napukla, no još je i dalje u dovoljnoj mjeri štitila grob, koji je sve do našeg iskopavanja zasigurno ostao nedirnut. Ispod ploče nalazio se prazan prostor dubine 15 cm. Nakon toga slijedio je sloj fine, pročišćene crvene zemlje koja nije mogla biti naplavljena u grob, jer se radi o običnoj crvenoj zemlji, kakvu susrećemo u ravnici ispod Monkodonje, ali ne i unutar zidova naselja. Tu prevladava crna zemlja, koja opet nije pronađena u samom grobu. Zanimljiva je svakako pretpostavka da je zemlja za grob namjerno dopremljena s drugog mjesta.

Sl. 10 Kamena grobna stela iznad groba B

Čitava grobna konstrukcija bila je integrirana u usamljeni grobni humak, koji je s gornje strane završavao velikom kamenom pločom položenom na škrinji. Oko groba se pružao vijenac od velikih, četvrtastih blokova, koji je bio također granica naslaganog kamenog humka (sl. 9 - 11). Radi se dakle o kamenoj škrinji u kamenoj gomili. Na grobu ili pored njega stajala je kamena stela, izrađena od žuto-zelenog pješčenjaka stranog porijekla, čije smo ostatke pronašli u sekundarnom položaju. Ležala je ispod urušenog bastiona i pripadala je nesumnjivo samom grobu (sl. 10). Žuto-zeleni pješčenjak bio je očigledno obrađivan, na što ukazuju pravokutna, zaravnata forma i jedan rub, koji se teško može pripisati prirodnim utjecajima. Ne može se sa sigurnošću reći je li stela sačuvana u izvornom obliku, mada pretpostavljamo da je prvotno bila viša, odnosno da nije potpuno sačuvana.

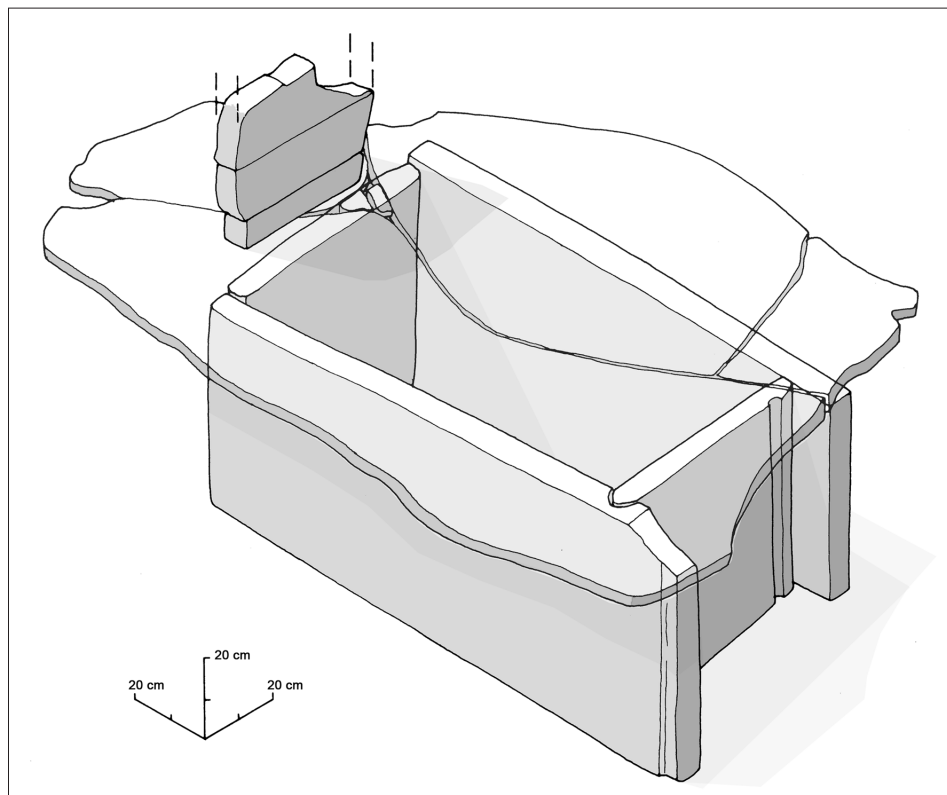
Pažljivo obrađene pravokutne kamene ploče od kojih je sastavljena škrinja odaju zavidno kamenoklesarsko umijeće. Njihove su dimenzije prikazane na slici 12. Debljina im varira između svega 8 i 10 cm. Ondašnji ih je klesar izvadio iz nekog obližnjeg kamenoloma i na rubovima udubio, kako bi se lakše mogle sastaviti. Vanjska strana kamenih ploča ostala je neobrađena a njihov pravilan pravokutni oblik postignut je pažljivim udarcima vjerojatno drvenog čekića

Sl. 11 Presjek kroz grobni humak s kamenom škrinjom B u kutnoj konstrukciji

i nekog kamenog, odnosno metalnog dlijeta (sl. 13, 25). Škrinja je sastavljena polaganjem na zaravnjenu prirodnu stijenu. Prvo su paralelno položene duže strane, a zatim su između njih umetnute kraće ploče, koje su se pod pritiskom velike pokrovne ploče i građevinskog šuta malo nagnule prema unutrašnjosti. Gornji rub škrinje bio je ravan. Neznatne razlike u visini četiriju ploča korigirane su dubljim ili pličim umetanjem u prirodno tlo. Oko škrinje podignut je zatim kružni humak čije dimenzije nisu poznate jer su mu konture presječene gradnjom bastiona. Kako humak nije mogao nikako biti viši od same škrinje, odnosno od površine pokrovne ploče, tako se može pretpostaviti da se radilo o spomeniku manjih dimenzija, promjera između 4 i 6 metara, dakle znatno manjem nego kameni humci obližnje nekropole na Mušegu.

Prilikom pažljivog skidanja naslaga crvene zemlje, tek nekoliko centimetara iznad dna škrinje, pojavile su se prve kosti u dosta neobičnom položaju. Osim kostiju novorođenčeta potpuno sklonjenih uz rub, kod kojih se, kako smo već rekli, radilo o jednom starijem ukopu, naknadno pomaknutom, prema determinaciji B. Tešman pronađene su kosti mlađe ženske osobe. Ti su ostatci ležali djelomično u anatomskom rasporedu. Čak i ako pretpostavimo da je uslijed procesa raspadanja došlo do određenih pomicanja dijelova tijela, ne može se logički objasniti položaj pojedinih kostiju (sl. 14 - 15). Gornji dio tijela preminule osobe s na jednu stranu uleglom lubanjom, donekle se može pripisati prirodnim procesima raspada tijela. No položaj ruku i donjeg dijela tijela ne odaju anatomske strukture, stoga je do

Sl. 12 Kamena škrinja groba B (crtež prostorne rekonstrukcije)

njihovog polaganja u grob moralo doći nakon procesa raspadanja mekih dijelova tijela. Također nisu pronađeni bilo kakvi tragovi eventualnog djelovanja glodavaca. Preminula osoba morala je prije samog ukopa biti izložena prirodnom raspadanju na otvorenom, pri čemu je tijelo moglo biti zamotano u neku vrstu pogrebne odjeće, koja je bolje očuvala gornji dio tijela, u odnosu na noge i karlicu. Ne može se isključiti ni mogućnost da je tijelo preminule ženske osobe prilikom ukopa bilo namjerno raskomadano. Dio pogrebnog rituala sadržavao je prema svemu sudeći i vrijeme u kojem je tijelo bilo izloženo prirodnim procesima raspadanja prije nego što su preostali dijelovi položeni u škrinju i poklopljeni velikom pločom. Radi se, dakle, o dugotrajnijem procesu oprastanja od preminule osobe, prije njena konačna ukopa i nestajanja u kamenoj škrinji grobnog humka.

I nakon samog pokopa primjetni su tragovi štovanja pokopane pokojnice i ostalih kostiju iz kamene škrinje. Kao prvo, zasigurno je i sam kameni humak

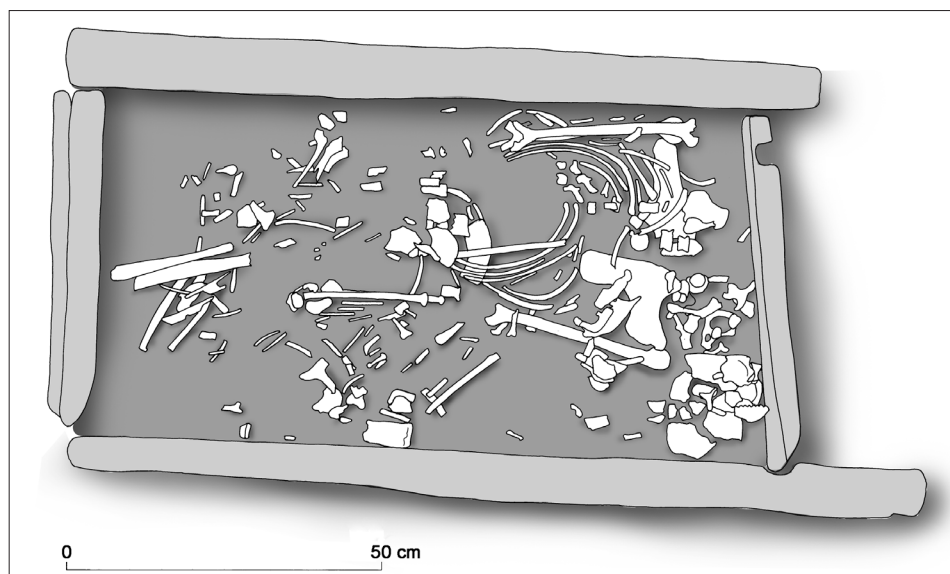
Sl. 13 Detalj pokrovne ploče groba B s tragovima udaraca obrade

imao funkciju memorijalnog spomenika. No to nije bilo dovoljno. Grobni tumul opasan je sa svih strana stabilnim zidom. Potom su veliki, klesani kameni blokovi upotrebljeni za gradnju bastiona u kutu zapadnog ulaza. Veliki obrambeni bedem bio je tako usmjeren da je zaključkom luka obuhvatio kameni tumul. Radiokarbonski datumi i situacija pri iskopavanju (sl. 11), govore u prilog tomu da je grob svakako stariji od vanjskog bedema, čiji su graditelji grobno mjesto svjesno integrirali u arhitektonski koncept i tako očuvali taj spomenik. Pri tome je izgrađena i jedna posebna prostorija za grob, bez ulaza, što također podcrtava veliki respekt prema preminulom (sl. 9). Samom grobu se na taj način nije moglo prići. Bio je sakriven, ali ipak monumentalno ugrađen u vanjsku fortifikaciju naselja. Svi stanovnici Monkodonje zasigurno su znali što se nalazi iza zidova. Moguće je da je s vrha zida bio vidljiv taj ograđeni prostor (ako nije bio prekriven), s obzirom na to da druga mogućnost prilaza ili pogleda nije postojala.

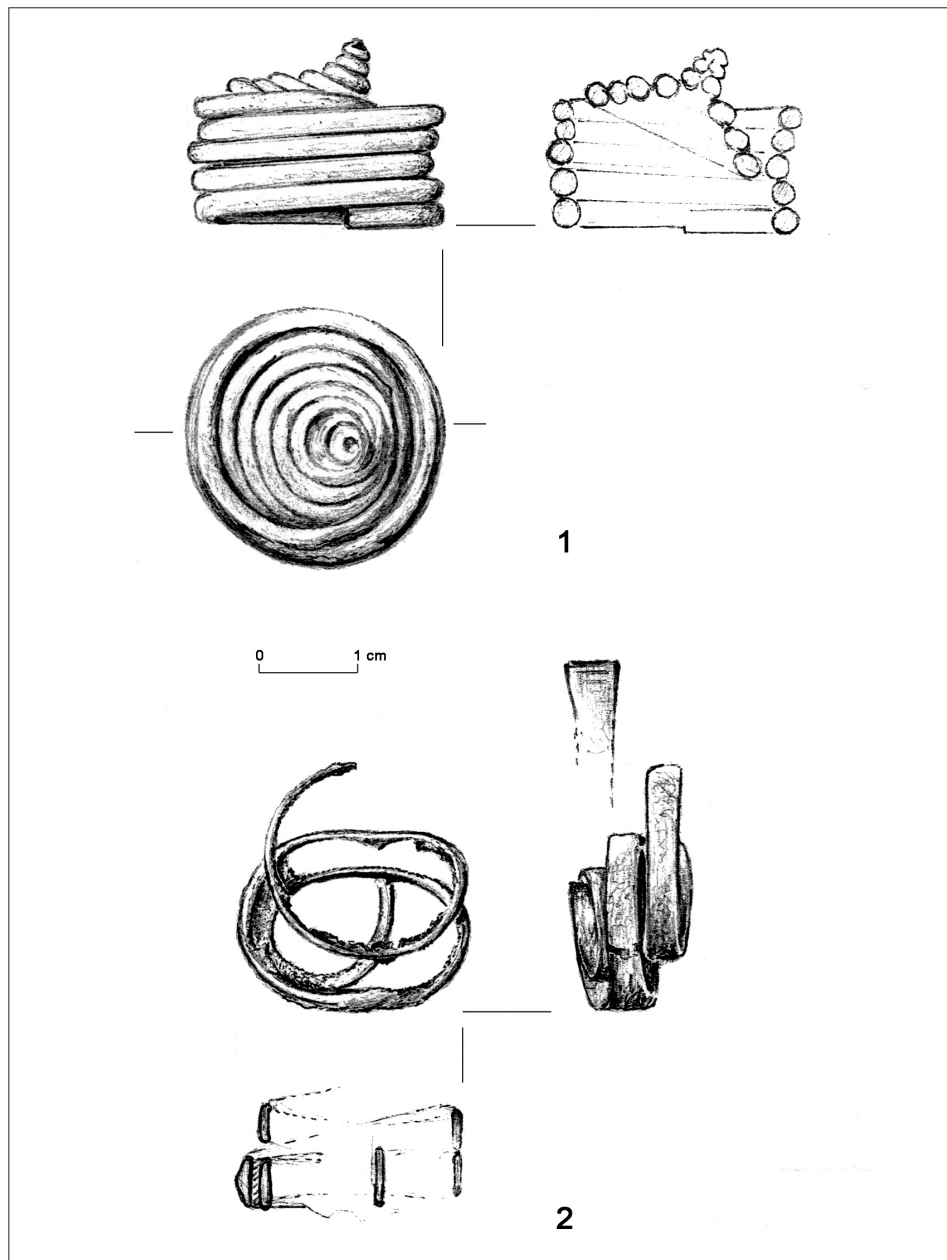
Pokojnici u škrinji bili su tako istovremeno nevidljivi, ali i sveprisutni kroz monumentalnu arhitektonsku konstrukciju. Taj prominentni i istovremeno

Sl. 14 Djelomično oštećeni kostur mlade ženske osobe u grobu B

Sl. 15 Crtež ostataka kostura u kamenoj škrinji groba B

Sl. 16 Dijelovi brončanog nakita pronađeni u blizini groba B

skriveni grob, sadržavao je zasigurno preminule članove zajednice iz naselja. Desetljećima je stajao tu i vjerojatno imao važnu identifikacijsku ulogu za žitelje Monkodonje. Precima je očito ukazivano božansko poštovanje i divljenje.

Zidovima zatvoreni prostor s grobnim humkom u sredini nije imao nikakvu drugu namjenu. Na to ukazuje, pored nepostajanja ulaza, i nedostatak horizontalnog poda, kakav se može očekivati u prostorijama svakodnevne namjene. Svatko tko se kretao u ovom polutamnom ili u potpunosti tamnom prostoru, morao je to činiti preko kosine nasutog humka imajući pritom u vidu grobnu stelu, što je itekako smanjivalo mogućnosti kretanja. Mali grobni humak s teško pristupačnom, kosom površinom ispunjavao je gotovo cijelu prostoriju, tako da je neka praktična namjena bila u cijelosti onemogućena. Mišljenja smo da se ovdje neupitno radi o mjestu štovanja predaka.

Istaknuti društveni položaj ukopanih pritom je prvenstveno naznačen složenom grobnom konstrukcijom jer značajnijih priloga nije bilo. Nekoliko ulomaka grubljih keramičkih posuda kao i nekoliko ostataka školjki, vjerojatno je dospjelo u grob zajedno s finom crvenom zemljom kao dio rituala.

Može se pretpostaviti da su u kamenu škrinju opetovano polagani ostatci važnih i viđenijih osoba. U građevinskom šutu oko groba pronađen je, pored nekoliko sitnijih ljudskih kostiju, i brončani spiralni nakit različitih tipova, sličan nalazima iz grobova na Mušegu (sl. 16, 1,2). U samom naselju, tijekom iskopavanja i detektorom za metale, od brončanih artefakata pronađeni su isključivo oružje i razne alatke, dok je nakit prema svemu sudeći koncentriran samo na zone ukopnih mjesta, što ujedno i svjedoči o višekratnom korištenju i pražnjenju sadržaja groba.

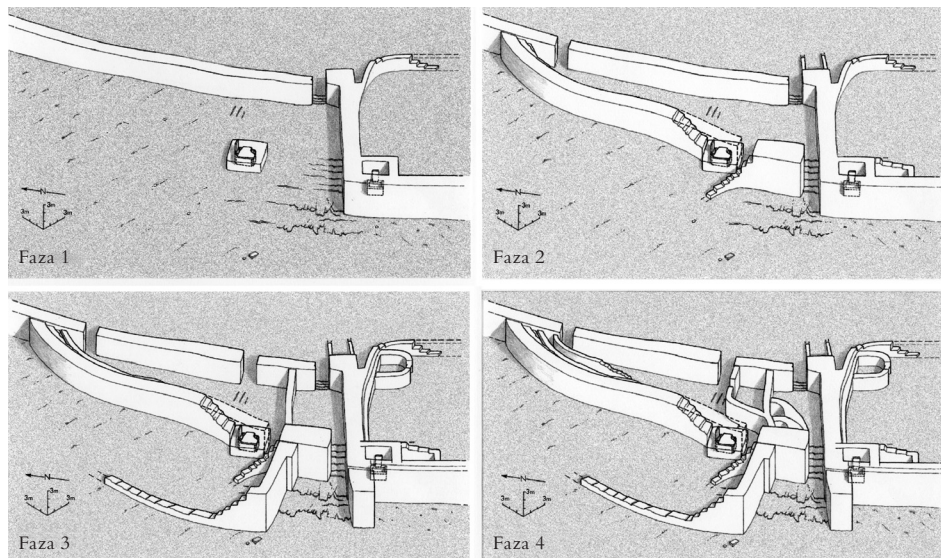
Grob A ispod zida rane faze izgradnje zapadnog ulaza (Sl. 17 - 23)

Druga kamena škrinja pronađena je također na jednom dosta neobičnom mjestu, ispod urušenog kamenja ostataka lučnog zida na sjevernom proširenju ulaza³⁰. U ranijim publikacijama iscrpno je obrazloženo da je zapadni ulaz izgrađen, proširivan i učvršćivan u najmanje četiri, vremenski odvojene građevinske faze, tako da se na ovom mjestu nećemo ponavljati. Uputili bismo samo na sliku 17, na kojoj su prikazane četiri glavne građevinske faze. Prvi, odnosno najstariji ulaz u naselje činio je samo jedan jednostavni prolaz, koji se nalazi istočno od groba B, u zaklonjenom kutu obrambenog i na ovom mjestu prema unutrašnjem dijelu

---

³⁰ Teržan/Mihovilić/Hänsel 1999, 172-177, slika 18-23.

Sl. 17 Četiri osnovne građevinske faze zapadnog ulaza na Monkodonji

naselja zakrivljenog bedema (faza 1). U sljedećoj fazi, ispred starijeg lučnog zida, izgrađena je nova, gotovo kružna dionica, čime je nastao još jedan prolaz prema starom ulazu, kao i još jedan sporedni sjeverni prilaz (faza 2). S tim proširenjem ulazne konstrukcije, koja u stvari tek od ove faze i zaslužuje takav naziv, prekriven je, odnosno, uklonjen jedan grob na sjevernoj strani sporednog ulaza. Ukop, koji smo označili kao grob A, stajao je dakle prilično izoliran prije proširenja ulaza i dogradnje obrambenog zida, neposredno u blizini groba B. Kamena škrinja groba A, kao i kod groba B, bila je jasno uočljiva, s razlikom da ovdje nije bio podignut kameni tumul, već je grob bio ugrađen u neku vrstu četverokutnog postolja (sl. 18 - 19). Sam grob ležao je u sredini postolja, čija se gornja razina i danas nalazi oko 50 cm iznad kosine padine, dok prema istoku njegova razina odgovara razini prirodne stijene. Kamena škrinja je ležala dosta čvrsto unutar tog postolja na podlozi od manjeg kamenja. Gornji rub kamene škrinje ležao je tek nešto ispod površine postolja. Ploča kojom je škrinja bila pokrivena, bila je tako u brončanodobnoj hodnoj razini.

Ne može se isključiti mogućnost da je taj grob nakon nekoliko ukopa ostao sasvim netaknut, odnosno neopljačkan već od ranog brončanog doba. Iako ne postoje sigurne indicije, njegovo kasnije otvaranje nije vjerojatno. Teška kamena

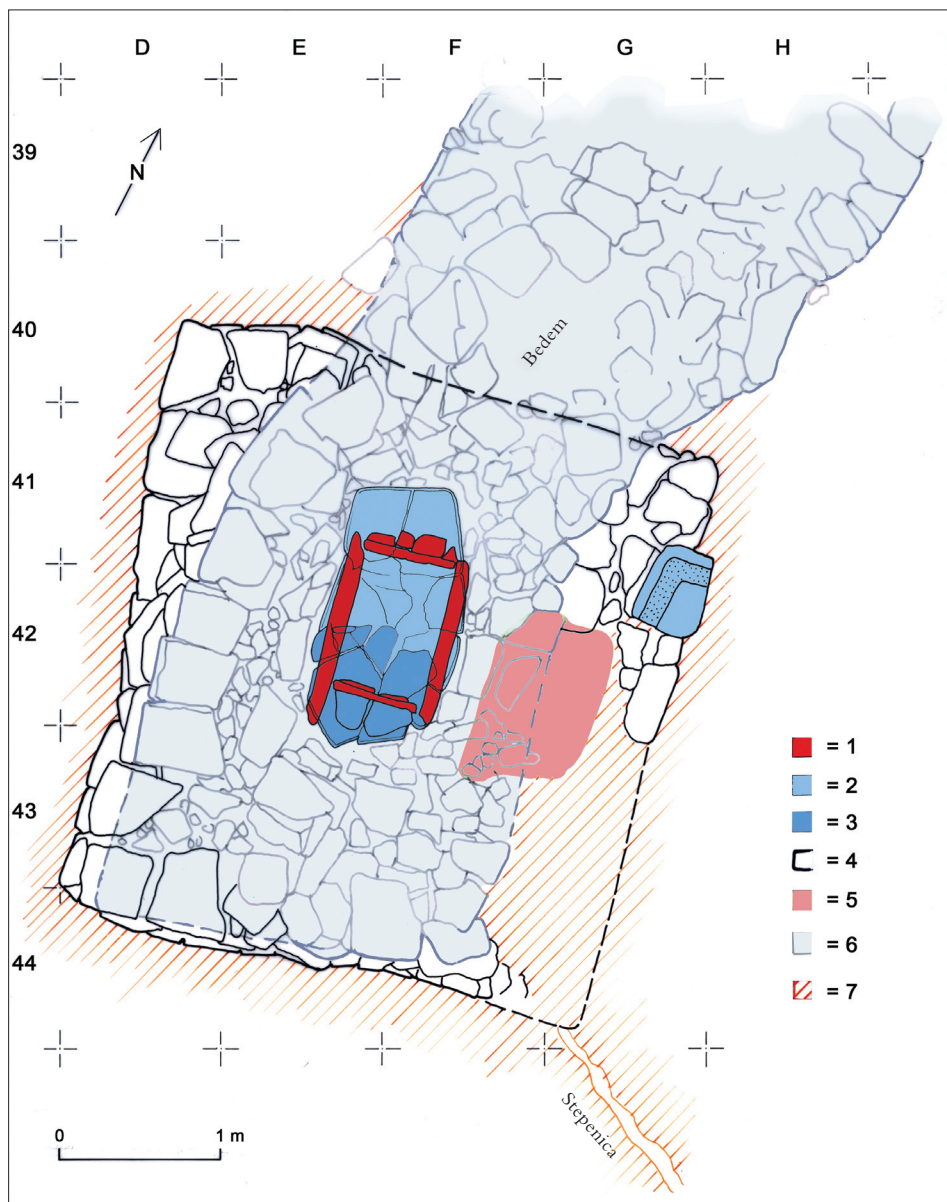

Sl. 18 Kamena škrinja groba A u četvrtastom postolju, kasnije prekrivena zidom

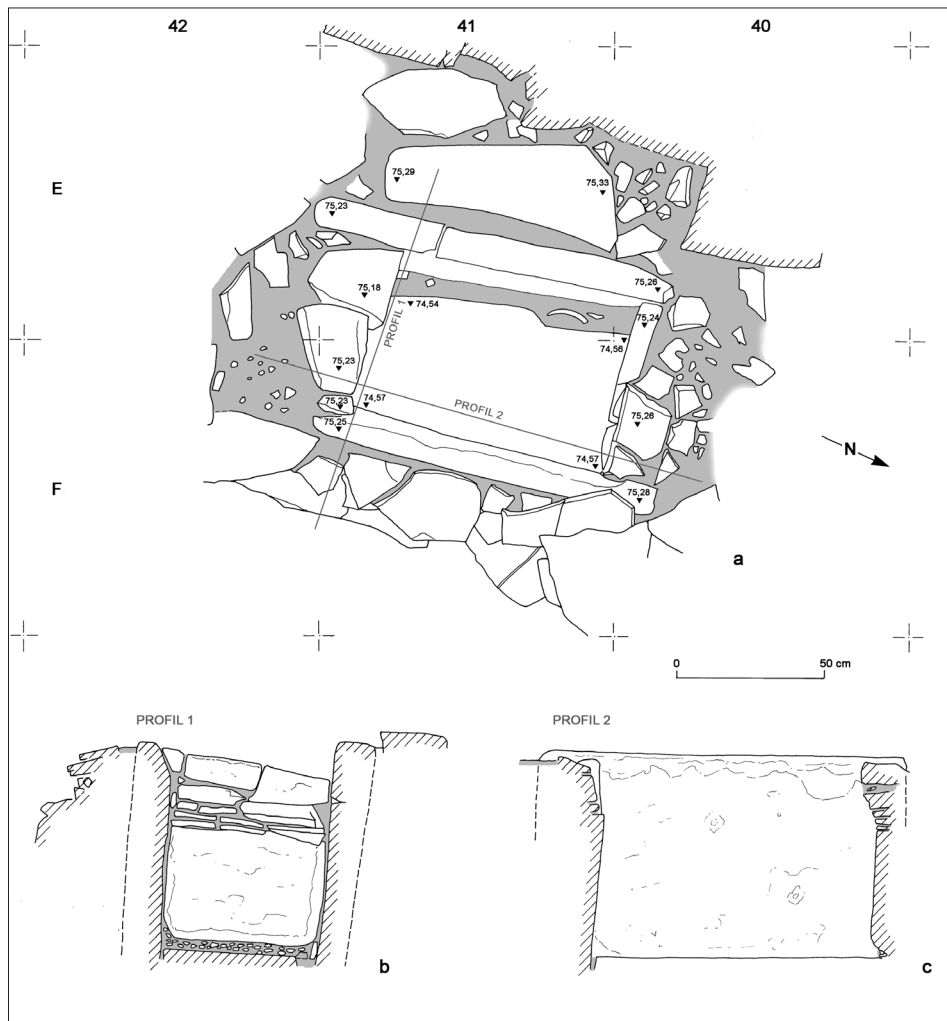
uopće i mogao biti otkriven, odnosno iskopan. Da nije bilo te sretne okolnosti grob bi i nama, kao što je i kasnijim brončanodobnim stanovnicima Monkodonje, ostao nepoznat.

Ispod ploče nalazila se 70 cm duboka kamena škrinja (sl. 20). U gornjem dijelu sedimenta, kao prvo, primjećen je kompaktan sloj sitnog kamenja. Nakon toga slijedio je sloj crvene zemlje od oko 30 cm debljine, donijete s nekog drugog mjesta. Daljnji prostor kamene škrinje, sve do njenog dna, bio je ispunjen ljudskim kostima. Samo dno škrinje činio je jedan veliki, vodoravno položeni kamen. Oko tog kamena i na njemu ležao je sloj bijelih morskih oblutaka, veličine dječje šake. Dvije na jednom mjestu napuknute i djelomično ulegnute ploče veličine 100 odnosno 120 x 70 x 10 cm činile su duže bočne strane kamene škrinje. Čeone, kraće strane bile su široke 50 cm, a visoke svega 40 cm, tako da je slobodni prostor do pokrovne ploče bio popunjen naslaganim kamenjem u tehnici suhozida (sl. 20, b).

ploča iznad kamene škrinje ležala je malo pomaknuta prema sjeveru, no i u tom položaju zatvarala je grob gotovo hermetički. Kamena ploča imala je nepravilan pravokutni oblik i bila je, uslijed pritiska kasnijih slojeva, na više mjesta napuknuta. Dimenzijama 160 x 90 cm, bila je dosta veća od same škrinje, čija je duljina iznosila 1 metar, a širina 70 centimetara. Na južnom dijelu kamene ploče ležala je još jedna tanja i na više mjesta izlomljena ploča. Najvjerojatnije predstavlja ostatke grobne stele, koja je nekad stajala uspravno. Za razliku od stele groba B, ta je ploča bila izrađena od lokalnog vapnenca kao i sama kamena škrinja. Vjerojatno je ta stela pomaknuta prilikom gradnje iznad groba i zatim zatrpana. Jedan rub velike kamene ploče virio je iz ruševina zida, zahvaljujući tomu je grob

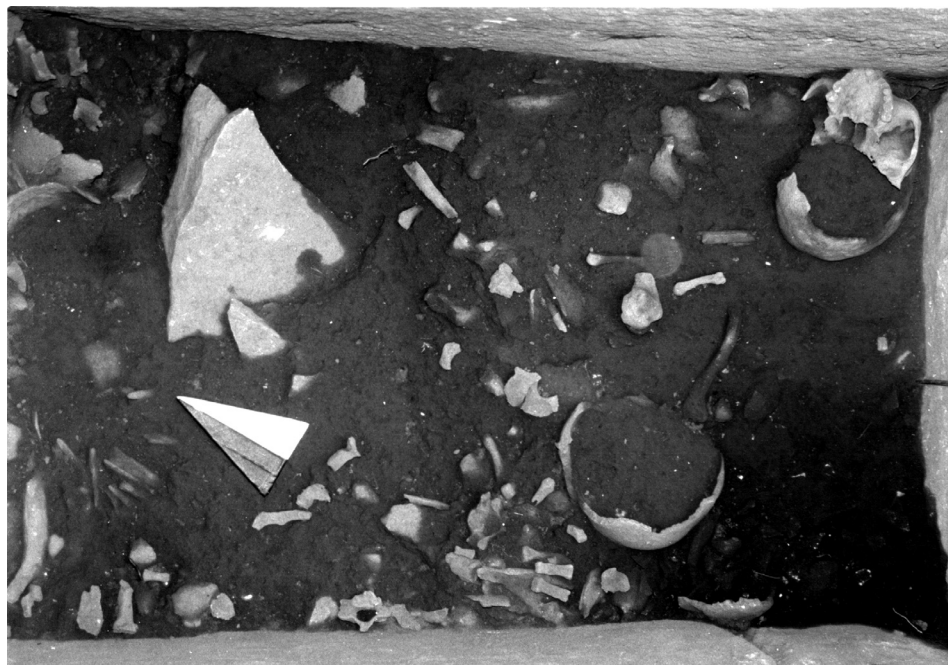

Sl. 19 Situacija oko kamene škrinje A: 1. kamena škrinja; 2. pokrovnna ploča iznad škrinje; 3. razbijena grobna stela; 4. četvrtasto postolje oko škrinje; 5. grobna jama(?) uz kamenu škrinju; 6. proširenje zida koje je pokrivalo grobove; 7. prirodna stijena.

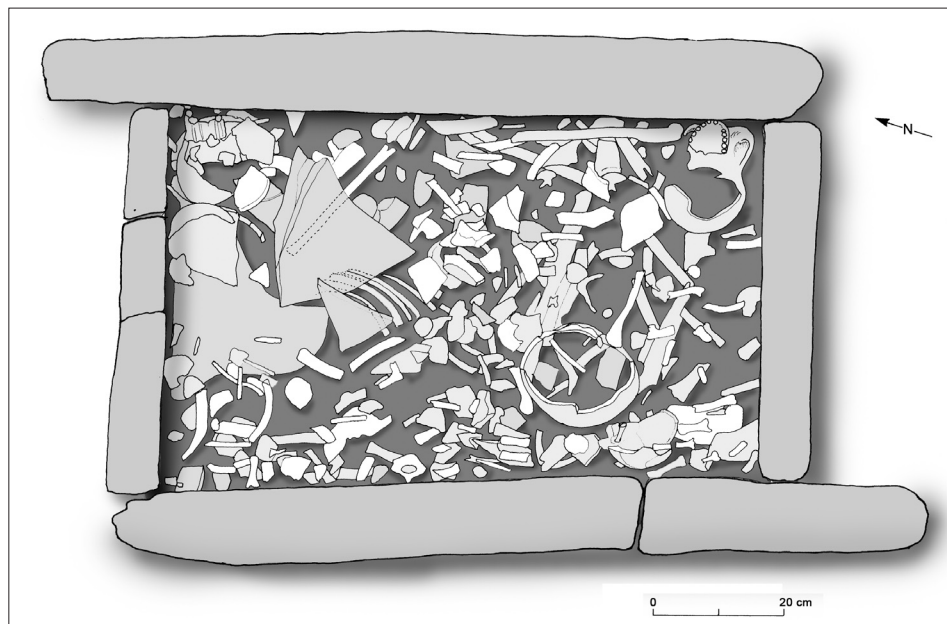
SI. 20 Kamena škrinja A: a) odozgo; b) čelona strana; c) bočna strana.

Sadržaj kamene škrinje iskopavan je u 17 planuma, odnosno razina, pri čemu je položaj kostiju dokumentiran crtežom i fotografski. Ukupno su se u grobu nalazili ostatci 10 – 15 individua, položeni bez određenoga anatomskeg rasporeda. Usporedimo li tu situaciju s nalazima iz Mušega, odnosno s radiokarbonskim datumima iz tamošnjih grobnih tumula, dolazimo do pretpostavke da su i u slučaju kamene škrinje groba A kosti polagane u različitim, ali ne i suviše dugim

Sl. 21 Kamena škrinja A. Položaj djelomično razlomljenih ljudskih kostiju

vremenskim intervalima, pri čemu su stariji ukopi vjerojatno sklanjani u stranu. Ipak je sigurno da su i najmlađi ukopi obavljani samo parcijalano, odnosno sahranjeni su samo dijelovi tijela. Slično kao kod groba B i ovdje su dijelovi tijela najvjerovatnije položeni u grob tek nakon završetka procesa raspadanja mekih tkiva. Tako su primjerice pronađeni ostatci pet lubanja, dok broj kostiju donjih i gornjih ekstremiteta ukazuje na više nego dva puta veći broj individua. Još brojnije su kosti ruke i stopala. Prije ukopa vršila se dakle ciljana selekcija kostiju, koje će biti položene u grob (sl. 21 – 22). U izvještaju antropologinje B. Teßmann stoji još sljedeće: “Osim kostiju ruku i stopala, koštani materijal pokazao je veliki stupanj fragmentiranosti. Anatomski je determinirano preko tisuću kostiju. Na nekim kostima bili su vidljivi tragovi starijih lomova, kao primjerice kod jedne butne kosti. Pored više odraslih osoba, nalaz iz groba sadržavao je i karlične kosti troje djece mlađeg uzrasta. Ustanovljeno je i više individua starosne dobi Infans I i II, kao i nekoliko adolescenata. Među odraslim osobama bili su zastupljeni i muškarci i žene.”

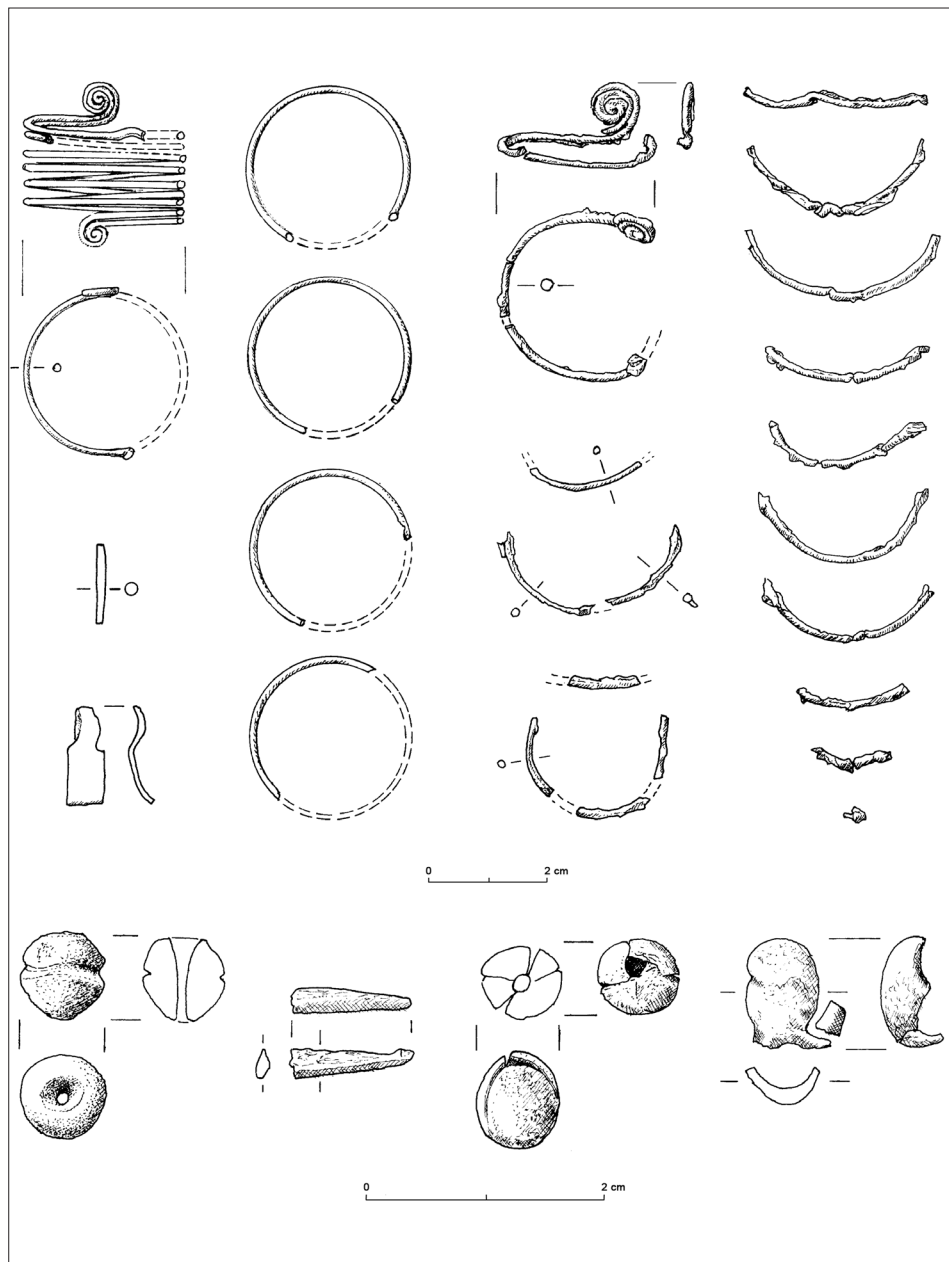

Sl. 22 Crtež kamene škrinje A. Zbijeni sloj s ljudskim kostima

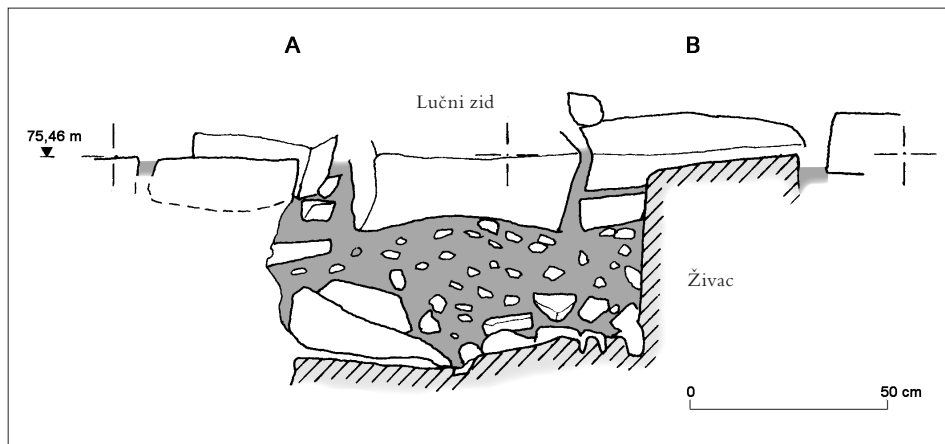
U gornjem dijelu sloja s kostima pronađeno je više keramičkih ulomaka, koji su se tu najvjerojatnije našli slučajno prilikom zatrpavanja groba. U grobnim humcima na Mušegu nađeno je međutim i nekoliko razbijenih keramičkih posuda kao grobni prilog i kao znak rituala.

Nošnji sahranjenih pokojnika u grobu A pripadali su ostatci bronce, jedna brončana cjevčica, nekoliko spiralnih alkica, jedan koštani artefakt i sitne perle od jantara i plavog stakla (sl. 23). Stječe se utisak kao da se i ovdje, sukladno parcijalnim ukopima, radilo samo u dijelu nošnje. Svi su ti nalazi ležali u gornjem dijelu sloja s kostima i nisu se naravno mogli pripisati određenim osobama.

Interesantna je također sudbina groba, nakon posljednjeg ukopa, odnosno nakon konačnog zatvaranja. Kao i u slučaju groba B, ni ovo grobno mjesto nije bilo dostupno žiteljima Monkodonje nakon što je pregrađeno lučnim zidom, koji je baš na mjestu samog groba nešto proširen, vjerojatno da bi se pokrila cijela grobnica (sl. 19). Obrambeni zid je završavao točno na južnom rubu grobnog postolja, gdje je činio neku vrstu sporednog ulaza u naselje. Skriveni grob ležao je tako točno ispod proširene čeone strane zida, koja je ujedno i najznačajnije proširenje čitave ulazne konstrukcije zapadnih vrata. Tako je i grob A, kao i grob B u bastionu

Sl. 23 Kamena škrinja A. Nalazi među kostima

SI. 24 Profil grobne jame istočno od kamene škrinje A

obrambenog bedema, bio ugrađen u značajne arhitektonske elemente ulaznog kompleksa. Slično kao grob A, i grob B je u izvornom obliku morao stajati izoliran i kao spomenik biti dobro vidljiv za svakoga tko je ulazio ili izlazio iz naselja. Taj istaknuti položaj trajao je međutim dosta kratko, samo u početnoj fazi naselja. Već prilikom sljedeće faze nadogradnje ulaza, preko toga grobnog mjesta namjerno podignut je obrambeni zid, koji se, kako smo napomenuli, točno na ovom mjestu nešto proširivao kako bi se grob u potpunosti prekrio. Sporedni ulaz je nastao gradnjom zida, za što je kao podloga korišteno upravo četverokutno postolje groba, što znači da su graditelji znali za grob koji su prekrili da bi ga sakrili od pogleda kako stanovnika samog naselja tako i svih prolaznika odnosno posjetitelja. Vjerojatno je kao i u slučaju groba B, prominentna pozicija ispod proširenog zida služila očuvanju sjećanja na ovdje ukopane osobe.

Za takvo stanje, odnosno mjesto grobnih nalaza, nameću se dvije mogućnosti interpretacije: kao prvo, može se pretpostaviti da se kasnijim izgradnjama na neki način željela očuvati neposredna komunikacija živih s pokojnicima, koji su očigledno pripadali izabranim dijelovima tadašnjeg društva. Na taj su način grobovi, makar i posredno, ostali dio kolektivne memorije s pripadajućom ulogom. Kao što je grob B opasan zidom i tako postao nedostupan, tako je i grob A pokriven pod čelom sporednog ulaza u naselje. To istaknuto mjesto služilo je očuvanju tradicije i sjećanju na preminule članove zajednice.

Moguće je također da su pokojnici bili istaknuti članovi društva, koji su u međuvremenu izgubili na važnosti pa se njihova prisutnost i posthumno morala

ukloniti. To bi značilo da je grob bio namjerno pokriven kasnijom gradnjom obrambenih zidina te je pretrpio „damnatio memoriae“. Njihova uloga kao mjesto štovanja predaka, vjerojatno je izgubila na važnosti novim odnosom snaga u samom naselju i usponom nove elite. Uzrok tome može biti sve veće rivalstvo vodećih porodica ili određenih socijalnih grupa za vodeću poziciju unutar naselja, što je moglo dovesti do toga da su grobovi predaka imali određenu ulogu u nastajanju novih dinastija. Grob B je bio zaštićen, a grob A uklonjen. Preci iz groba B tako su i dalje poštovani, dok je pokojnike iz groba A trebalo očigledno zaboraviti. Moguće je dakle da ta dva groba odražavaju odnos i poštivanje tj. nepoštivanje prema precima konkurentnih porodica. Ovdje se ni u kom slučaju ne radi o običnoj nekropoli, nego o posebnim grobnim mjestima poštivanim kroz nekoliko generacija. Pokušaj da uzorcima DNK otkrijemo moguće srodstvo pokopanih osoba, nažalost je onemogućen, jer su sve kosti sadržavale nedovoljnu količinu supstance potrebne za određivanje strukture gena³¹.

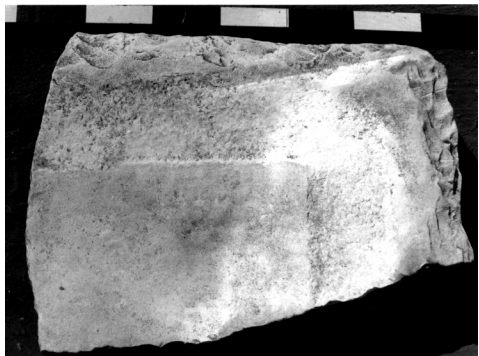
Drugi grobovi na zapadnom ulazu?

Pored dviju kamenih škrinja oko zapadnih vrata, pronađena je jama i nekoliko građevinskih konstrukcija, čija funkcija nije do kraja razjašnjena. Iako nisu pronađeni nikakvi direktni dokazi, ovdje se mogu naslutiti ispražnjeni grobovi. Radi se konkretno o jednoj u prirodnoj stijeni isklesanoj jami, zatim o trapezoidnoj strukturi pored groba B (sl. 26) i o dvjema građevinskim konstrukcijama oblika četvrtine kruga u uskom prolazu glavnog ulaza (sl. 27).

Neposredno istočno od groba A nalazi se u prirodnoj stijeni izdubljena jama pravokutnog oblika, dimenzija 100 x 70 x 45 cm (sl. 19; 24). Jama je bila ispunjena crnom zemljom, manjim kamenjem i ulomkom kosti gornje vilice, što sugerira da se možda radilo o grobnoj jami, koja je u potpunosti ispražnjena. Jama je smještena tik uz unutarnje lice zida koji pokriva grob A. Ako je ta jama nekada i služila kao grob, onda je zasigurno starija od neznatno udaljene kamene škrinje groba A. Jaki tragovi oštećenja zida u visini jame govore u prilog tome da je taj eventualni grob kasnije otvoren, odnosno opljačkan. Sljedeći argument za interpretaciju ovoga nalaza kao grobnog mjesta, pruža jedna uz samu jamu pronađena, tanka kamena ploča, odnosno fragmenti ploče s uklesanim pravim kutom, koja je mogla poslužiti kao pokrovnna ploča (sl. 25). Ona ne pripada kamenoj škrinji, odnosno grobu A, već je najvjerojatnije jedini preostali dio temeljito uništenog groba u jami. Otvaranje

---

³¹ Zahvaljujemo dr. H. Felske-Ziel iz Instituta za pravnu medicinu Slobodnog sveučilišta u Berlinu za njene pokušaje dobivanja DNK materijala na uzorcima (jedna duga kost i jedan zub) iz kamene škrinje B.

Sl. 25 Spolija pokrovne ploče s isklesanim pravokutnim udubljenjem

odnosno bastiona oko groba B, u kojoj, istina, nisu pronađeni ni ljudski ostatci ni grobni prilozci (sl. 26). Taj je objekt zasigurno mlađi od kutnog bastiona, što jasno potvrđuju fuge – spojevi na dodirnim mjestima dvaju objekata. Pri gradnji trapezoidne prostorije korišteno je slabije obrađeno i kamenje manjih dimenzija što je odlika svih mlađih objekata, dok se u starijoj fazi uglavnom gradilo većim, pravokutno klesanim kamenim blokovima. Osim toga, ta se prostorija, za razliku od bastiona, nalazi ispred najmlađe faze dogradnje velikoga obrambenog bedema. Najmlađa faza uslijedila je nakon podizanja bastiona, a trapezoidni prostor tek je naknadno dograđen na veliki, vanjski zid.

Blisku koncepcijsku i funkcionalnu vezu između tog prostora i starije prostorije oko groba B potvrđuju isti pravac pružanja sjever–jug i neposredna blizina. Prema naselju orijentirana istočna strana prostorije oko groba B, produžuje se ovdje u pravcu juga. Unutarnje dimenzije dvaju prostora širine 180, odnosno 160 cm, također ukazuju na određenu povezanost. Pošto se istočna strana građevine u kutu oko groba B pruža pravolinijski prema jugu, tako je i novi prostor, uslijed ne baš sasvim paralelnog velikog vanjskog bedema, izgrađen u obliku trapeza. Po dijagonali njegove dimenzije iznose 110 x 60 cm. Najizrazitija sličnost s prostorom oko groba B je, svakako, nepostojanje ulaza. Unutrašnjost obaju prostora mogla je biti dostupna i vidljiva samo s vrha zida, odnosno s krova, što njihovo svakodnevno korištenje čini gotovo nemogućim. Za stariji smo objekt vidjeli da je sadržavao grob u kamenoj škrinji. Je li se u trapezoidnom prostoru možda također nalazio sličan grob, uništen u kasnijim vremenima? Formalna sličnost i topografska povezanost govore u prilog tome, iako nas nadostatak konkretnih nalaza upozorava

i pražnjenje toga groba teško se može pripisati recentnijim djelovanjima, jer se iznad jame nalazio znatan sloj urušenoga građevinskog materijala sa bedema i zidova okolnih objekata. Također je prilično nezamislivo da bi lovac na plijen tako temeljito uništio grobne ploče. Uništavanje toga groba moramo također promatrati u kontekstu brisanja sjećanja na pretke.

Kao ostatak grobnog mjesta mogla bi doći u obzir trapezoidna prostorija, južno od obzidanog prostora,

Sl. 26 Trapezoidni prostor južno od kutne građevine, odnosno bastiona s grobom B (2009. Thiel)

na oprez pri donošenju konačnog zaključka.

Kad već razmatramo sve zazidane prostore u ulaznom kompleksu zapadnih vrata, kod kojih bi se moglo raditi o grobnim mjestima, potrebno je spomenuti svakako još dva susjedna prostora oblika četvrtine kruga, masivnih zidova u hodniku zapadnog ulaza (sl. 27). Oba prostora nemaju ulaz i stoga je njihova praktična namjena teško dokučiva. Kao i u prethodnim slučajevima, i ovdje je pristup bio moguć samo sa zidova iznad njih, koji vjerojatno nisu prečesto korišteni kao komunikacija. Moguće je također da su ta dva mala i dobro skrivena prostora korištena kao skladište za posebna dobra. Za pretpostaviti je također mogućnost da su obje prostorije izgrađene kao grobnica, koje su kasnije ispražnjene, ili su ostale kao neka vrsta kenotafa u uporabi. Slični lučni zidovi oko grobnica poznati su još iz Vrčina (sl. 8) i Gradine na V. Brijunu.

Osnovni cilj ovog članka mogao bi se sažeti u nekoliko točaka: kao prvo, namjera nam je bila pokazati kako je u Istri, kao i vjerojatno u ostalim regijama centralne i jugoistočne Europe, s porastom stanovništva tijekom ranog brončanog doba, samo jedno kompleksno društveno uređenje moglo osiguravati i regulirati zajednicu.

Sl. 27 Dvije strukture u obliku četvrtine kruga bez vrata u prolazu zapadnog ulaza

među pojedinim mjestima je oko 10 km), tako da je moguće pješice i bez većih poteškoća savladati potpunu unutarnju organizaciju teritorija. Povoljni klimatski uvjeti i plodna zemlja, te iz toga proizilazeći porast stanovništva, mogli bi biti isto tako razlozi za relativno malu površinu na kojoj je živjela uža društvena zajednica. Pogrebni rituali također jasno ukazuju na postojanje vodećeg sloja, koji je imao privilegiju i pravo da svoje članove pokapa na ulazu u naselje. Važnost tih grobova ne leži u bogatim prilozima, već u njihovoj istaknutoj poziciji za koncepciju cjelokupnog naselja. Ta grobna mjesta imala su vjerojatno odlučujuću ulogu u njegovanju kulta predaka. Već na samom početku naselja najmanje jedan od tih grobova integriran je u ulaznu konstrukciju i ostao je dio nje do samog kraja. To podsjeća na neki način na situaciju u Mikeni s grobovima u obliku rova, okruženim kamenim vijencem (grobna A), koji je također prilikom proširivanja zida oko ulaza, ugrađen i pripojen naselju, gdje je štovan do kraja Mikene³². Ovdje

³² Mylonas 1982, 75-77, sl. 57.

se dakako ne radi o direktnoj arhitektonskoj paraleli, već o samoj ideji prisutnosti predaka, odnosno njihovih grobova na ulazu u naselje, čime su se mogle opravdati i utemeljiti aspiracije pojedinih dinastija. Ta ideja podrobno je obrazložena u radu I. Kilian-Dirlmeier o srednjoheladskom nalazu iz EGINE, na koji ovdje također upućujemo³³. Različiti načini kojima se s grobovima u Monkodonji tijekom vremena postupalo, mogu se možda tumačiti kao pokazatelj ne baš u potpunosti skladnih odnosa među vodećim socijalnim i porodičnim grupama, odnosno dinastijama. Grobovi na ulazu služili su svima njima da svoje pretke prezentiraju i poštuju kao čuvare ulaza i izlaza u i iz zajednice u naselju, kao jednu vrstu vječnih stražara, nositelja identiteta, pozicioniranih na ulazu odnosno u vratima, kao najosjetljivijem i najbitnijem mjestu naselja. Grobovi su služili reprezentaciji socijalnog prestiža, a njihovo štovanje opravdavalo je dinastijske ciljeve³⁴.

---

³³ Kilian-Dirlmeier 1997, 67-107.

³⁴ Autori zahvaljuju svim sudionicima iskopavanja, posebno M. Črešnaru, G. Rutaru, O.Thielu, R. Pasternaku i R. Hrliču za fotografije i P. Kunzu za crteže. Za financijsku potporu zahvalni smo prije svega Njemačkoj istraživačkoj zajednici (DFG). Također zahvaljujemo na pomoći Ministarstvu kulture Republike Hrvatske, Arheološkom muzeju Istre u Puli i Gradu Rovinju.

LITERATURA

- BAČIĆ, B. 1954-1957. Novi grobovi iz brončanog doba u Istri. *Vjesnik za arheol. i hist. dalmatinsku* 56-59, 1954-1957, 15-23.
- BAČIĆ, B. 1960. Tumuli iz brončanog doba na Maklavunu i Žamnjaku u južnoj Istri. *Jadranski zbornik* 4, 1960, 197-210.
- BATTAGLIA, R. 1958. I castellieri della Venezia Giulia. U: *Le meraviglie del passato 1928* (pretisak 1958) 422-434.
- BECKER, C. 2001. Monkodonja in Istrien. Konsumverhalten in einem bronzezeitlichen Kastelliere. *Mitt. Berliner Ges. Anthr., Ethn. u. Urgesch.* 22, 2001, 25-42.
- BECKER, C., KROLL, H. 2008. Das Prähistorische Olynth, Ausgrabungen in der Toumba Agios Mamas 1994-1996. Ernährung und Rohstoffnutzung im Wandel. *Prähist. Arch. Südosteuropa* 22 (Rahden/Westf. 2008).
- BEKIĆ, L. 1998. Sustav gradina na rovinjskom području. *Histr. archaeol.* 27, 1996 (1998), 19-92.
- BURŠIĆ MATIJAŠIĆ, K. 1988-1989. Gradina Vrčin u okviru brončanog doba Istre. *Arheol. vest.* 39-40, 1988-1989, 475-494.
- BURŠIĆ MATIJAŠIĆ, K. 2007. *Gradine Istre - Povijest prije povijesti*. Povijest Istre 6 (Pula 2007).
- BURŠIĆ MATIJAŠIĆ, K. 2008. *Gradinska naselja - Gradine Istre u vremenu i prostoru* (Zagreb 2008).
- COOC, A. T. i dr. 2001. A Fresh water died-derived 14C Reservoir Effect at the Stone Age Sites in the Iron Gates Gorge. *Radiocarbon* 43, 2001, 453-460.
- CORRAIN, C., CAPITANIO, M. 1968. Resti scheletrici della necropoli enea di Monte Orcino (Dignano d'Istria). *Quaderni di Scienze Antropologiche* 1, 1968, 6-31.
- FISCHER, A., HEINEMEIER, J. 2003. Freshwater Effect in 14C Dates of Food Residue on Pottery. *Radiocarbon* 45,3, 2003, 449-466.
- FISCHER, A. i dr. 2007. The Composition of Mesolithic Food - Evidence from the Submerged Settlement on the Argus Bank, Denmark. *Acta Arch. Copenhagen* 78,2, 2007, 163-178.
- FOUACHE, E., FAIVRE, S., DUFAURE, J. J., KOVAČIĆ, V., TASSAUX, F., TRONCHE, P. 2004. Morska razina u rimsko doba na području Istre. *Vjesnik Arh. muz. Zagreb* 37, 2004, 173-190.

- HÄNSEL, B. 2003. Stationen der Bronzezeit zwischen Griechenland und Mitteleuropa. *Ber. RGK* 83, 2002 (2003), 69-97.
- HÄNSEL, B., MEDOVIĆ, P. 1991. Vorbericht über die jugoslawisch-deutschen Ausgrabungen in der Siedlung von Feudvar bei Mošorin (Gem. Titel, Vojvodina) von 1986-1990. *Ber. RGK* 72, 1991, 45-204.
- HÄNSEL, B., MIHOVILIĆ, K., TERŽAN, B. 2006. Gräber am Tor. Zur Architektur eines repräsentativen Zugangs in eine protourbane Siedlung der älteren Bronzezeit. U: B. Gediga/W. Piotrowsky (Urednici), *Architectura i budownictwo epoki Brązu* (Biskupin 2006) 69-90.
- HÄNSEL, B., MIHOVILIĆ, K., TERŽAN, B. 2007a. Radiokarbonski datumi ranog i srednjeg brončanog doba u Istri. *Histr. archaeol.* 36, 2005 (2007), 5-46.
- HÄNSEL, B., MIHOVILIĆ, K., TERŽAN, B. 2007b. Radiokarbondaten zur älteren und mittleren Bronzezeit Istriens. *Prähist. Zeitschr.* 82, 2007, 23-50.
- HÄNSEL, B., TERŽAN, B. 1999. Brončanodobna kupolasta grobnica mikenskog tipa u Istri. *Histr. archaeol.* 30, 1999, 69-107.
- HÄNSEL, B., TERŽAN, B. 2000. Ein bronzezeitliches Kuppelgrab außerhalb der mykenischen Welt im Norden der Adria. *Prähist. Zeitschr.* 75, 2000, 161-183.
- HÄNSEL, B., MIHOVILIĆ, K., TERŽAN, B., TEBMANN, B. 2000. Ranosrednjovjekovna masovna grobnica ispred vanjskih zidova gradine Monkodonja u Istri. *Histr. archaeol.* 31, 2000 (2003), 133-158.
- HÄNSEL, B., MIHOVILIĆ, K., TERŽAN, B., TEBMANN, B. 2002. Ein frühmittelalterliches Massengrab vor der Befestigungsmauer von Monkodonja in Istrien. *Godišnjak Sarajevo* 32, 2002, 467-491.
- KILIAN-DIRLMEIER, I. 1997. *Das mittelbronzezeitliche Schachtgrab von Ägina*. Altägina IV,3 (Mainz 1997).
- MARZATICO, F. 1997. L'architettura del legno negli abitati palafitticoli del Trentino. U: M. B. Brea/A. Cardarelli/M. Cremaschi (Urednici), *Le Terramare, la più antica civiltà padana* (Modena 1997) 263-271.
- MATOŠEVIĆ, D. 1998. Kanfanarština u prapovijesti. U: *Kanfanar i Kanfanarština* (Kanfanar 1998) 13-14.
- MIHOVILIĆ, K. 1985. L' Istria nella preistoria. U: *Archeologia e arte dell'Istria, Monografie e cataloghi Museo Archeologico dell'Istria* 1, 1985, 22-28.
- MIHOVILIĆ, K. 1995a. Prapovijesni lokaliteti obalne Istre. *Historia Antiqua* 1, 1995, 59-64.

- MIHOVILIĆ, K. 1995b. Školjić (Funtana) i tragovi prapovijesnih obalnih i otočnih lokaliteta Istre. *Histr. archaeol.* 26, 1995, 28-57.
- MIHOVILIĆ, K. 1999. Gradina Monkodonja. U: Internat. Arch. Symposium Pula. *Materiali* 11 (Pula 1999) 29-30.
- MIHOVILIĆ, K. 2009. Gropi - Stari Guran. Analiza prapovijesne keramike, *Histr. archaeol.* 38-39, 2009, 37-79.
- MIHOVILIĆ, K., TERŽAN, B., HÄNSEL, B., MATOŠEVIĆ, D., BECKER, C. 2001. *Rovinj prije Rima - Rovigno prima dei Romani - Rovinj vor den Römern* (Kiel 2001).
- MIHOVILIĆ, K., HÄNSEL, B., MATOŠEVIĆ, D., TERŽAN, B. 2009. Gradina Monkodonja - Moncodogno i nekropola tumula Mušego - Mon Sego. U: *Arheologija i turizam u Hrvatskoj* (Zagreb 2009) 106-119.
- MYLONAS, G. 1982. *Mycene - rich in gold* (Athen 1982).
- ŠEGOTA, T. 1982. Razina mora i vertikalno gibanje dna Jadranskog mora od ris-virmskog interglacijala do danas. *Geol. vjesnik Zagreb* 35, 1982, 93-109.
- ŠEGOTA, T., FILIPČIĆ, A. 1991. Arheološki i geološki pokazatelji holocenskog položaja razine mora na istočnoj obali Jadranskog mora. *Rad Hrvatske akad. znanosti i umjetnosti. Razred za prirodne znanosti* 25 (Zagreb) 1991, 159-172.
- SINOS, St. 1971. *Die vorklassischen Hausformen in der Ägäis* (Mainz 1971).
- STÄUBLE, H., CAMPEN, I. 1998. Bronzezeitliche Siedlungsmuster. Die Ausgrabungen im Vorfeld des Braunkohletagebaus Zwenkau, Lkr. Leipziger Land. U: B. Hänsel (Urednik), *Mensch und Umwelt in der Bronzezeit Europas* (Kiel 1998) 525-528.
- TERRIER, J., JURKOVIĆ, M., MATEJČIĆ, I. 2006. Les site de l'église Saint-Simon de la basilique à trois nefs, de l'agglomération de Guran et de l'église Sainte-Cecilia en Istrie (Croatie). *Hortus Artium Mediev.* 12, 2006, 253-270.
- TERŽAN, B., MIHOVILIĆ, K., HÄNSEL, B. 1999. Eine protourbane Siedlung der älteren Bronzezeit im istrischen Karst. *Prähist. Zeitschr.* 74, 1999, 154-193.
- VITASOVIĆ, A. 2000. Gradina. *Histr. archaeol.* 31, 2000 (2002), 5-60.

SAŽETAK

O SOCIJALNOJ ARHEOLOGIJ I BRONČANODOBNOG UTVRĐENOG NASELJA I GROBOVA NA MONKODONJI

*Bernhard HÄNSEL, Damir MATOŠEVIĆ,
Kristina MIHOVILIĆ, Biba TERŽAN*

Središnja je tema članka socijalna diferencijacija u Istri u vrijeme ranoga i srednjega brončanog doba. U tumačenju ovog pitanja razmatraju se tri značajne teme proizašle iz istraživanja lokaliteta na Monkodonji. Prva tema: promatraju se strukturalne i arhitektonske različitosti unutar naselja. Druga tema obuhvaća pokušaj rekonstrukcije lokalnih područja prevlasti na širem prostoru Rovinja pa i cijele Istre s centralnim naseljem i pripadajućim sporednim naseobinskim stanicama. Takve zajednice zauzimaju relativno malu površinu od nekih 10 km i međusobno su odvojene nenaseljenim prostorom koji se koristio za gospodarske aktivnosti. Treća tema se bavi analizom elitnih ukopa, čiji se poseban status ne zrcali kroz ekskluzivne priloge, već kroz istaknutu poziciju i posebnu arhitekturu, neposredno na glavnom ulazu u naselje. Radi se o grobovima u kamenim škrinjama sa složenim ukopnim ritualom. Ova grobna mjesta korištena su kroz više generacija i sasvim su integrirana u građevinske cjeline, što ukazuje na njihovu posebnu ulogu u kultu predaka.

SUMMARY

ABOUT SOCIAL ARCHAEOLOGY OF THE FORTIFIED BRONZE AGE SETTLEMENT AND GRAVES ON MONKODONJA

*Bernhard HÄNSEL, Damir MATOŠEVIĆ,
Kristina MIHOVILIĆ, Biba TERŽAN*

The topic of this article is the social differentiation in Istria from the Early to Late Bronze Age. Three relevant areas from the research of the fortified settlement of Monkodonja are addressed. Firstly, the differences in structure and architecture within the settlement are described. Secondly, districts of power in Rovinj are elaborated as a system of central Istrian settlements, equal in stature, with auxiliary and satellite areas. The small units, barely larger than 10 km, are separated from one another by unsettled, yet probably economically exploited spaces. Thirdly, the few elite graves, which are characterized more by their distinguished position in the main gate of the settlement than by their grave goods, are discussed. The complicated, multiphase burial ritual is described and the cists integrated in the structure are considered in relation to ancestral worship.